

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Kort med By/Stednavne mrk. med gult nævnt i dette afsnit [klik her](#)

L N Wedels

Indenlandske Rejse

igjennem de betydeligste og skønneste Egne

af de danske Provindser

Men Hensyn

tildeels på ocoeconom og statistiske Gjenstande

i Aarene 1799, 1880 & 1801

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Første Hefte.

Kiøben havn, 1803

Trykt paa F. Brummers Forlag

hos Z. Breum

Promemoria

(Gl. form indledning til skrivelse, som regel til embedsmænd)

Denne Titel er bleven ligesaa almindelig paa Breve, som underdanige Tiener i daglig Tale, og man fristes ofte til at Smile, naar man læser hiint og hører dette, fordi Vedkommende heel ofte, føle intet ved begge, Udtryk, men her staaer det ikke upassende, thi Læseren maa behageligt erindre, ag atter erindre, hvad der siges, som forudsætning i disse par Blade, saafremt han deeltagende skal kunne ledsage Forfatteren paa Reisen, og indsee Sammenhængen i de Begivenheder der fremføres herefter. Men Læseren maatte vel spørge: hvad er Hensigten med denne Reise, og samme Udgivelse? Mange Besvarelser kunde gives paa disse Spørgsmaal, men der gives heller slet, ingen, thi kom jeg først i med at fortælle og udvikle Aarsag, Anledning og Grundene derfor, blev Opregnelsen mange Linjer, mange Blade, maaskee et par ark, som Læseren maatte betale, formodentlig med en slags Uvillie, thi jeg sætter mig i andres Sted, naar jeg ofte saaledes har faaet fat paa et nyt Skrifte, hvis Fortale er enten en egoistisk Fortælling, eller Giendrivelse mod Recensentere og andet deslige, som kun interesserer saare faa, især Sagkyndige, da ærgrer jeg mig over saadant Fyldekalk, som det øvrige, der dog er Skriftets egentlige Æmne, jeg anmelder derfor blot, jeg havde Lyst at reise, jeg havde forhen et svageligt Helbred, jeg havde besørget mit Embeds Bestyrelse imedens jeg var borte, jeg ønskede at see mine Slægt og Venner i Holsten, jeg var forsynet med det nødvendigeste til saadan Tour, og besluttede at optegne hvad jeg forefandt der var værd at lægge Mærke til, og saaledes havde de følgende Blade faaet deres Tilværelse.

At forlade Kone og Børn, Huus og Hiem paa saa lang en forehavende Reise, kunde naturligvis give Tankerne en Slags Sørgmodighed, da jeg forestillede mig Mulighederne af adskillige Tilfælde som kunde indtreffe i min Fraværelse, og det er Aarsagen til nogle enkelte traurige Betragtninger, som Pennen ufrivillig har ladet pure hist og her i Skriftet, især da jeg var næsten syg paa den Tid, og troede ikke mere at skulle see disse kjære og kjæreste Gienstande her i min lykkelige Egn.

Jeg reiste med egen Befordring, kun faa Miil daglig, bedede med Hestene som oftes 3 til 4 gange hver Dag, for at vinde destomere Tid til at bese og optegne alle forekommende Mærkværdigheder, og paa ethvert

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Sted var min første Omsorg, Verten forskaffede mig en kyndig Ledsager, der kunne vise og forklare mig hvad jeg ønskede at underrettes om.

Vel vare nogle af disse Beivisere lidt vindige og pralende, men jeg uddrog af deres Snakkerie og Væv, hvad der kunde være brugbart til mit Øjemed, nogle andre, hvis Miner viste sig svangre med stor Selvfølelse, og hvis Taler altid sluttede sig med Complimenter til deres egen Skarpsindighed, fordrede for saadan Spadseretour et overdrevent Salarium (Løn/salær), da de troede, at jeg som en Fremmed burde betale klækkelig, men dette gjorde mig forsigtigere, saa jeg men andre Beivisere i Forvejen sluttede Akkord for Umagen, inden jeg gik ud af Vertshuset, og naar jeg da siden saae, at de gjorde sig Flid for at vise og forklare mig alting nøjagtigen, saa sparede jeg ikke paa en halv Flakse Viin, foruden det Akkorderede.

Nogle Gange skjænkede blot lykkelige Tilfælde mig Reiseselskab paa Vognen, som kørte med mig 6,8,12 Miil, og gav mig gode skjønne Underretninger om de Byer. Steder og Egne hvor igennem jeg passerede, saaledes havde jeg en Student fra Hamborg til Kiel, en Ghumikus til Flensborg, en Snedker til Altona o.s.v., hvilket have sagt mig meget af hvad jeg hist og her i de egne har nedskrevet, og som ingen bestemt kunde angive, uden den der just har lokal Kundskab om Tingene. Sjelden har jeg fulgt den ordentlige Landevei, men hist og her bøjet ind paa Bieveje, for at besøge mine Venner og Beslægtede, derfor finder man og nogle Spring i Reise Routen, som ellers ville forekomme besynderligt, dersom jeg ikke her saaledes fremførte Aarsagen. Jeg syntes selv, at den sædvanlige Fortællingsmåde: Vi logerede der, spiste det, bedede der o.s.v., er kiedende for Læseren, jeg har derfor blot skrevet hvad jeg saa og bemærkede, og kun enkelte steder talt om Herberger, Giæster, Beværtning og deslige.

I Stæderne og de store Kroer havde jeg slet ingen Vanskelighed, men i de mindre Landsbyer og paa Vejene, hvor jeg mødte Nogen, som jeg ønskede at indlade mig i Samtale med, for at erholde en eller anden Oplysning, ville det plattyske ikke flyde for mig, saa jeg bestemt kunde tale med den simple Mand, og det højtyske forstod han ej, desuden for andre Mundarterne sig paa dette platte Sprog bandt Bønderne, hver 4 eller 5 Miil, dog efter faa Dage ved nogen Agtpaagivenhed blev jeg temmelig hurtig, forstaae dem og igen forstaaes, endog naar andre Egnes Mundarter synes at gjøre nogen Forskiellighed i Udtalen.

Jeg hørte nogle Piger malkende at synge Plattysk, det syntes at være skønt, saavidt mit umusikaske Øre kunde bedømme. Her er nogle Linier af en Vise, som min Vert siden log mig afskrive:

Schast du mat for Linnen,

Vat for Kopper mat for Tinnen

Vat for Indgod dat He hett

Resten var meget længere, men jeg vil ej nedskrive mere, som maaskee lunde mishage og kiede, men jeg hørte et Par Qvinder at klamres paa dette Sprog, det var gyselig, Lyden selv mehet ubehagelig.

Paa Vognen nedskrev jeg mange af mine Anmærkninger, og siden om Aftenen ordentlig indførte det i min Journal. Hvor jeg fandt usædvanlige oecon. Urter eller Planter, stod jeg af, samlede den hele Vext eller vigtigste Blade, og siden ved Lejlighed raadførte mig med mit Herbarium, jeg har ogsaa benævnet den efter Hornemanns og Rafns Plantelære. En Fortegnelse derover og Stedet, hvor de findes, tilføjer jeg ved

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Slutningen af Skriftet, fordi jeg har mærket, at det ikke er just behageligt at anhøre Botanisering paa ethvert Sted, man ellers benævner af Steder Egne og Byer.

Fra Præstøe begynder jeg min Reise, fordi jeg just der modtog Breve fra mine Venner i Holsten, der foranledigede mig til dette Foretagende, og min Bestemmelse var i Førstningen ikke at komme længere end til Omegnen af Flensborg og Gottorf, men godt Selskab og Venners Opmuntring førte mig til Elben og den Kejserslige frie Rigsstad Hamburg, og derfra paa kryds og tvers igennem Holstens skønne Egne, baade på østre og vestre Kanter.

Dog var jeg, i de tvende Sommere som jeg saaledes omvandrede i det egentlige Holsten, undertiden et par gange og oftere paa nogle Steder. Endeel ædle og agtbare Venner baade der, saavel som i Jylland, Fyen og Sjælland gav mig skriftlige Underretninger om deres Egn og Landets Dyrkningsmaade og andre econ. Efterretninger, som jeg tildeels har afbenyttet paa sine Steder, hvorfor jeg herved forsikkrer Dem min forbindtligste Taj og sandeste Hengivenhed. Det samme forsikkrer alle mine Venner, der have viist mig saa megen Godhed, Velvillighed og artig Beværtning i Deres Huse, og tildeels ledsaget mig til adskillige Seeværdigheder, som jeg uden Deres Hjælp eller ikke havde kunnet beskue.

Jeg har beskittet mig paa, at skrive forstaaelig og tydelig, saavidt min hurtige Tankegang ville tillade, thi meer end engang har jeg tabt en god Sætning, naar noget konstle paa Stilen og pynte Perioderne, derfor haaber jeg at mit Skrift ikke maae bedømmes fra Sprogets Side, men fra Tingenes Forhold og Virkelighed.

Jeg tror selv, at der ere maaskee endeel Fejl, men veed, at ingen ere der med Forsæt, thi meget har jeg naturligvis skrevet efter andres Foregivender, ihvorvel jeg endog har vejet enhver saadan Fortælling efter Sandsynligheden, saavidt samme er mueligt, desuden har Bondes Dialekt ventelig forvildet, at jeg ikke altid faa ganske bestemt har faaet hans Yttring, over eb eller anden Gienstand i Agerbruget. Saa meget formoder jeg, at mine Anmærkninger kan give Stof for andre kynddigere Landmænd til at prøve og berigtige et og andet, som jeg har antegnet, og givet Vink om til nøjere Undersøgelse. Saameget formoder jeg, at en og anden dansk Mand, der faaer Lyst at reise som Agerdyrker, vil dog have nogen Vejledning af disse Blade, til at kunde ære og agte sit eget Land, men dog ej heller af Fordomme miskiende enkelte brugbare Ting, som findes i Holsten og de øvrige Provinzer, og enhver anden, der vil rejse i Fædrelandet enten for Fornøjelse eller anden Hensigt, vil her i korthed finde en kiedet Beskrivelse over de fleste Kiøbsteder, mange Herre og Præstegårde, Sunde, Færgesteder, Veje, Bierge o. s. v. baade paa det faste Land og paa de mindre anseelige Inseler i Riget, saa Skriftet endog kan i visse Maader passere for en Rejsendes Lommebog.

Vi have saa mange Beskrivelser om Rejseiagttagelser i fremmede Riger, men om vort eget have vi kun saare faa og det kun om enkelte Egne, jeg troede derfor at en Indenlands Reise ikke ville være overflødig. især da man af Fordomme har gjort sig fejlende og vrang Begreber om et og andet i vore Provinzer, ente til alt for meget at ophøj noget, eller nedværdige andet, som dog forholder sig anderledes ved selv at beskue det.

Men hvorfor udkom dette Skrift ikke før, da Subskriptions Anmældelse allerede for et Aar siden lovede dets Udgivelse? dertil ere mange Aarsager. Anmældelsen selv var vilkaarlig og under Betingelser. Jeg foresatte mig siden at gjøre et par lange Reiser for at fuldkommengjøre mine lagttagelser. Forsætter er opfyldt, og jeg faa endog samme Gienstande fra en fordelagtigere Syndspunkt, lærede og bemærkede meget, som ved første Rejse kun faa løselig beskuedes. Desuden, da politiske Blade ere især det, som fordre en hastig Fødsel ved Pressens Almagt, fordi man saa gjerne rider Nutidens Kiephest, for at pirre Nysgerrigheden og

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Videlyst, som endog sildigere kan læses med Interesse, og er Skriftet til Nytte og Moroe for nogle af mine Landsmænd, vil man gierne tilgive mig, at jeg har anvendt Flid og ikke forhastet mig med Udgivelsen, da jeg har tilføjet, og atter udsletter adskilligt som Embedsmand saaledes, at jeg ikke gjør Fordring paa, at disse Blade skal læses af lærde og dybsindige Philosopher, men kun af dem, som finde Behagelighed i landlige Beskiæftigelser, Naturens Billeder, og tilfældige Optrin i Omgang med saadanne Mennesker, som foretresses paa Rejser, så beder jeg, at man fra den Side ville have Bedømmelsen for Øjne, med den Velvillighed og Skaansel, hvormed mine forrige Skrifter ere optagne af det læsende oeconomicke Publikum. Atter rejser jeg maaskee - atter skriver jeg - Gid begge Deele maatte være til Gavn og Fornøjelse for Læseren, for min svagelige Forfatning.

Cverdrup Præstegaard den 7de Decdr 1802

Wedel

Den 26de Maj 1800

Liden er Kjøbstaden **Præstøe**, men har en yndig beliggenhed, især naar man betragter den fra Landevejen paa søndre Side, hvorfra der haves en skøn Udsigt til Skovene paa Johnshoved til Møens Bierge, til den lange Odde Fjed, til Farø og Stevns Herreder - og man tillige seer de slangeformige Fiorde og Indsøer, der danner adskillige Halvøer i Naboe Egnene. Selv Præstøe ligger paa en Insel gandske omgivet med Vand, hvorover der er slaget en Broe ved Stadens næsten eneste port, thi vel er der ved den øvre Ende ogsaa Overkørsel, men da der ingen Broe haves, er det vanskeligt at komme over, især naar høje Vande indtreffe.

Bygningerne er simple men kiønne, som den sidste støre Ildsvaade især har foranlediget. Den ene store Gade er bred, temmelig jevn, derfra løbe adskillige små Stræder, til Stranden, Møllen og de vaaninger som bag ved Hovedgaden ere beliggende. Paa den søndre Side ere fornemmelig endeel gode Haver, men ved høje Vande ere de udsatte for Oversvømmelse. Den liden Øe, som byen ligger paa, indeholder paa den nordre Side nogle frugtbare smaa Kornvænger, og skiønne Frugthaver, som tildeels ere de Pladser, hvor Rytterstaldene og Barakkerne for en halv snees Aar side stode. Der er nu ingen Garnison i Byen, Borgerne søgte og bleve frie for den Eskadron som tilforn laae der, men om det er til sand Nytte for det hele Borgerskab, bør og kan jeg ikke bedømme. De Militære gavne dog i nogle Henseender Indbyggerne, hvor de ligge i Garnison.

Præstøe har tilforn i ældre Tider, kun været et Fiskerleje og siden et Kloster, hvoraf Rudera endnu ere synlige ved den Østre ende. Kirken er smuk baade ud og indvendig, frem for mange andre smaae Kjøbsteders Kirker. Handelen er ikke ubetydelig, der losses og lades mere der end i mange andre Steder, som ere meget større, thi Havnen er god og sikker, Seylladsen anseelig, og Priserne paa hvad der kjøbes og sælges ganske antagelige. Husene og Gaardenes Antal kan omtrent være 60, de ere ikke meget dyre. da man der kan købe en Boepæl for 5 - 600 Rd, som andre Steder i Sjælland maaskee ville koste tredobbelt af lige Størrelse. Der er en god Kalkfabrik som drives med Steenkull og har betydelig Afsætning. Vander er for det meste brakt, dog laves deraf got Øl og Brændevin, men uden for byen er en skøn Kilde. En

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Tobaksplantage drives ogsaa med megen Hæld, en Svenske, der tillige er Byens Klubvert, hvor der om Vinteren haves Ball og andre Forlystelser.

Byen har omtrent et hundrede Tønder Land til Agerdyrkning, og nogle Holme til Græsning, hvorhen Malkepigerne maae sejle paa Baade. Fiskeriet kunde her drives med virkelig og anseelig Fordeel, men kun faae af Indvaanerne benytter sig deraf, de have ei heller de retskafne Redskaber til denne Næringsgreen, men købe hellere af Naboefolkene, som boe ved Præstøe Bugt, de Fisk, som forbruges i Huusholdningen. Der ere endeel flinke og duelige Professionister, men ogsaa nogle fattige, der maae lade Haandværket hvile og ernære sig ved Dagleje, især med at skjære Brænde og Egetømmer, da en virksom Bødker køber hvert Aar mange store Eege i Skoven, lader dem saufskiære til Stolxer, Løsholter, Fod - Planker, Stakitter, Vogntømmer, Bødkertræe o. s. v., og deraf har et betydeligt Oplad til Udsalg for Naboeegnene, Skippere og Hiulmænd, foruden det meget han selv heraf forbruger i sit eget Værksted, hvor han holder Svenne og Dreng, og paa den Maade sætter han mange Hænder i Arbejde.

Rotter findes desværre paa mange Steder, men Præstøe har deraf en slem Plage. Her skulle den gamle Jomfrue være fra Nottingham, som havde sin Fornøjelse af at opklække og føde Rotter, da hun døde 1790, havde hun saaledes omkring sig til Opdragelse tredive Rotter, ventelig var hun ingen Elsker af Katte, thi ellers havde disse hendes kjære Dyr snart maatte vige. At ynde en Kat formedelst den Bestemmelse, det lader sig høre, men at æde en Kat levende med Hud og Haar synes at være utroeligt, og dog skede det i London 1788 efter et Veddemaal imellem Hertugen af Bedford og Barrymore paa 500 Pd. St. En Mand gjorde det, og for en ringe Summe, og Lorden vandt. Archenholz har fortalt det. Disse Rotter havde nær forvildet fra min Text.

Vejen fra Præstøe forbi Nysøe er meget slem, de gyselige Huller og den dybe blaaleer gjør Passagen der som oftest saare vanskelig, thi med høje Vande gaaer Stranden ind og bliver enten staaende i Moradserne, eller opkaster hele Dynger af Tang, som siden ved at forraadne gjør Vejen endnu slettere, og foraarsager en hæslig Stank for ubevandte. I Fjor, da der blev nye Forandring med den lollandske Post, forpligtedes han til at køre om ad Præstøe, baade paa Hen og Hiemrejsen, Vejen blev desaarsag noget forbedret, men al Umage var spildt, da høje Vande atter indtraadte og bortskyllede Reparation og Fyldningen. Nu bliver derfor Postsækken befordret til Hest fra Tappernøje, og Vognene altsaa befriede for at køre denne hæslige Vej.

Vi andre Landboer derimod maa desværre saa ofte prøve den, naar Vogne skal udføre Korn og hjemføre Købmands Vare fra Præstøe, men meget let kunne alt dette hæmmes, naar Vejen efter Billighed maatte paa den anden Side Nysøe, hvis Hovmarker omfavner paa begge Kanter, de Agre, som ere henlagde til Byen, oh disse faa Agre maae dog give Rum til den store Landsby og Byens egen Vej.

Den lange Odde Fjed danner en stor Indsø som kaldes Præstøe Bugt, her er en stor Broe, hvorover det undertiden er vanskeligt at passere formedelst Søens Stigen. Ved Bugten ligger det smukke Giestgiversted Tappernøje, som har megen Søgning af alle Reisende, da Beværtningen er hurtig, reenlig og billig, ja alle Bequemmeligheder indrettede baade for den Højere og ringere Klasse.

Landevejen vedbliver forbi den nye kjønne og nydelig situerede Bredoshauge, en stor teglhængt, grundmuret Avlsgaard, forbi Strandklindten og de mange der liggende Fiskerhuse, hvor der fiskes en stor Mængde Ørreder, Giedder, Aal, Sild, Flynder, Aborre o. d. l. Just da jeg kiørte ned til Strandbrinken fra den saa kaldede Mogens Aas havde man fanget en stor Giedde. Nogle meente han var meget gammel, thi nogle

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Tænder vare afslidte, men hvor gammel, kunde ingen bestemme. Man veed at denne Fisk kan opnaae en høj Alder af flere Exempler, thi den Gedde som blev fanget i Seilbrun var over 200 Aar gammel, hans Skikkelse er afmalet og staaer over Stadens Port, tilligemed en kort Historie.

Landevejen gaaer nu videre mellem mange Strandhuse til Windebyeholdt og Kiøge, men jeg bøjede ind ad en Bievej til Siolte og Brøderup. Næsten lige saa slem som den bag Nysøe er denne Vej, og ingen bryder sig om at reparere derpaa. Der var nylig skeet Udskiftning og nogle Gaarde udflyttede, men ikke smukt byggede. Korn og Engene saae maadelig ud, endeel Moser vare udgravede, men Grøvterne for smaae, uden Hensyn til den rette Nivellation. Smaa Heste og Faar og magert Qvæg dreve omkring paa de tørre Græsgange. Under Strandklinten fandt jeg prægtig Leer til Teglstene, baade gul og blå, skjønt skarpt Muurgrus, og mange Kampesteen som Søen havde opkastet. Den Mængde Tang, som laae der i store Dynger kunde dog anvendes til Giødning ved at kjøres op, blandes i Møddingen eller spredes i Gaardene og paa Gaderne, hvortil de nærmeste Byer havde god Lejlighed, men de gjøre det ikke, thi deres Forfædre levede vel uden saadanne nye Paafund. De mange Riisgierder til Indhegning isteden for levende Plantering er sørgerlige at see i en egn, hvor det er saa let at faae Tiørne, Hassel, Piil o. a. dl. til Udplantning paa Grøfterne.

Pa venstre Haand seer man Herregaarden **Engelholm**, nye, godt og smukt bygget, og paa højre Haand Becheskov (Bækkeskov), hvis store prægtige Hovedbygning har kostet mere end hele Becheskofs Gaard og Gods kostede for er par Snese Aar siden, men udførligere skal jeg siden tale om denne Herregaard, naar alting bliver færdigt, som endnu er under Arbejde.

Forbi Højbøg, et gammelt Sømærke paa en anseelig Banke, hvorfra der haves en viid Udsigt til Stevns, Møns Bierge, til Småøerne ved Falster til mange Kirker, skønne Skove og ned til Engene ved Wordingborg. Strax neden for ligger Ewerdrup, Kirken er liden men meget pyntelig baade ud og indvendig og den eneste i hele Egnen, der endnu har sit Blytag, her hviler den ulykkelige Landsdommer Dekker, som 1738 blev ihjelslaget af sine egne Bønder. Byen er udskiftet, og viser megen Agerdyrknings Flid, saa Bønderne af Landh. Selskabet have faaet endeel Præmier for Steengierder, Bier, Klever Staldforing, Pløjning med Stude, levende Hegn, Mosers Udgravning o. d. l. For 14 Aar siden var der ingen Steengierder eller noget af det ovennævnte, men Jorddyrkningen var efter den gamle Slendrian. Præstegaarden er for det meste gandske ombyggt, Marken opdyrket og indhegnet med over tusinde Favne Steengierder, og levende Hegn, saavelsom nogle jyske Diger. Fra et par høje Banker hvorpaa ere opreiste Altaner haves en viid udsigt til Stranden paa begge Sider af Wordingborg Amt.

Igennem Størlinge Skov forbie den store Flintemose, der gandske staaer under Vand til Majdag, formedelst de 3 Møller, som ligger neden for. Det er egentlig en stor Eng, Slette, som bærer Græs, hvilket dog ved indtruffende Regnvejr er vanskelig nok at bierge, da Mosen er saa meget vaad af de mange tilløbende Bække, at Høet bliver utienligt til at rive og bierge, men alt dette kunde tildeels forekommes, naar en bred, men ikke for dyb Grøft gravedes langs igiennem Mosen, der kunde afføre Regnvandet, eller om disse Møller i Tiden kunde saa Vinger isteden for Vandhjul, da behøvedes Mosen ej at staa som en stor Sø til April Maanedes Ende.

Mange betydelige Bøge, Skove som ogsaa Underskov i Overflødighed gives her i Egnen tilhørende forskellige Lodsejere, men Eeg voxer hyppigst paa hiin Side Præstøe ved Udkanterne af den Peninsul som Wordingborg Amt udgjør.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Igenem **Bøjezøe**, som for nogle Aar siden er udskiftet, og har endeel skønne Gaarde og mange Huse hist og her paa Skrændterne af Byens Jorder. Kornet og Sæden stod i Almindelighed godt, endog i de Agre der vare bedækkede med et ganske Lag smaae Steen saa store som et Dueæg og mindre, saa man ikke kunde øjne Jordbunden selv. Det er ganske umueligt, ja vel og skabende, om dette Steepik ved megen Flid bortrensedes, thi den løse Jord ville da bortføres fra Sædens Rødder, og da Afgrøden sædvanlig er fortreffelig, saa synes disse utallige smaae Steen at medvirke dertil, thi Jordarten selv lader ikke til at være just af den frugtbare, men at de større Steen henligger saa skiødesløs baade paa den pløjede Jord og i Græsgangene, viser ikke megen Agerdyrknings Vindskibelighed, jeg vil ikke engang tale om de store Steen, som endelig skulle sprænges før de kunde bortføres, men det er utilgiveligt at see de mindre Steen, som en eller to Karle kunne løfte paa en Sluffe, og med en Hakke opbrække, og af saadanne ere der paa Bøjezøe Marker en gyselig Mangfoldighed. Dobbelte brede Grøfter indhegnede hver Mands Lod, hvoraf dog endeel var nedskredet, fordi Bygningen af Volden var for steil, men intet var derpaa plantet, og af Steengierder saae jeg kun enkelte Stumper, Gud ved, at der til ere Materialer i største Overflødighed.

Twede (Tubæ?) er også udskiftet, om den kan siges det samme i de fleste henseender som om Bøjezøe. Byen har en fortreffelig Tørvemose, der med en liden Kanal i forrige Aar er udtørrer, og giort ganske brugbar til Tørvegravning, dens Bestanddele er got fast brun Brændsel, hvor der kan skiæres 8 - 12 Tørv dybt, ja paa sine steder dybere. Bag denne Mose, begynder den lange Birgstræfning fra Steenskovens til paa hitn Side Nestved og ventelig i Oldtiden har sin Oprindelse fra en Vulkan, thi Beliggenheden giver det ikke utydelig tilkiende, som også den Mængde Gruus, Sand, smaae større og største Steen, der i er viid Omkreds findes udstrøede paa Marken. Her løber Tvede Aae i mange Bugter og Krumninger, om Sommeren er den næsten tør, men om Vinteren stiger undertiden til en betydelig Højde og oversvømmer Naboe Egnene. Her laae Skroget af Lam og Giæs, som Ræven med 2 Unger endnu visiterede. Bonden tør ikke skyde, og Jægeren vil ikke, thi Skindet er ubrugbart om Sommeren, men mange Giæs og Lam tabes dog for den stakkels Bonde, som har megen Umage med at opdrætte det. Klever saae jeg enkelte Steder, og kornet lovede skøn Afgrøde, men Heste og Qvæg vare smaae, Plovene svære, og Harverne gandske af Træe. Nogle Steder har man begyndt med Jernplove, som gaae meget snildt i Jorden, jeg har selv havt er par deraf, men Tienestekarlene har saa megen Fordom derimod, som imod alt Usædvanligt, de vil hellere kludre og banke paa en svær Træplov.

Brandeløv er ogsaa udskiftet, men Vand staaer i Moserne, mange Steen paa Agrene, og Gaardene ere slet ikke kiønne, dog har Byen virkelig gode Jorder og fortreffelig Græsgang. Man siger, at nogle Indvaanere ere velhavende, maaskee disse vil i Tiden anvende noget paa en forbedret Jorddyrkning. Om Nestelsøe kan man ej sige det samme, thi der ere mange Steengierder opsatte, megen Udgravning foretaget, og adskillig før uduelig Jord optaget til Dyrkning, især udmærker sig Gasmans store og smukke Ejendomsgaard, med vel indrettede Bygninger, baade til Vaaning, Lade og Stald, alt er godt og ordentligt og meget beqvemt hver Deel til sin Bestemmelse. Hans Have og Mark viser en flittig, kyndig og tænkende Landmand, der veed at hæve sig over Fordomme, og da han har overflødig Jord, saa ere endeel Huse opbyggede paa Markens Udkanter, hver med et skikkeligt Vænge til. Præstegaarden er vel vedligeholdet, og dertil ligger meget gode og veldyrkede Marker. Kirkens Beliggenhed er paa en Banke, altsaa en lang Udsigt over Naboeegnene.

Rønnebek har just ikke de bedste Jorder, thi Sand er der herskende, men dog har Byen vundet meget i de sidste Aaringer ved en bedre Dyrkningsmaade. Præstegaarden er mangfoldig istandsat af den nærværende Præst. Mark og Have er ligeledes vel dyrkede. Der er i byen boer en kyndig og fortreffelig Hiulmand, som

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

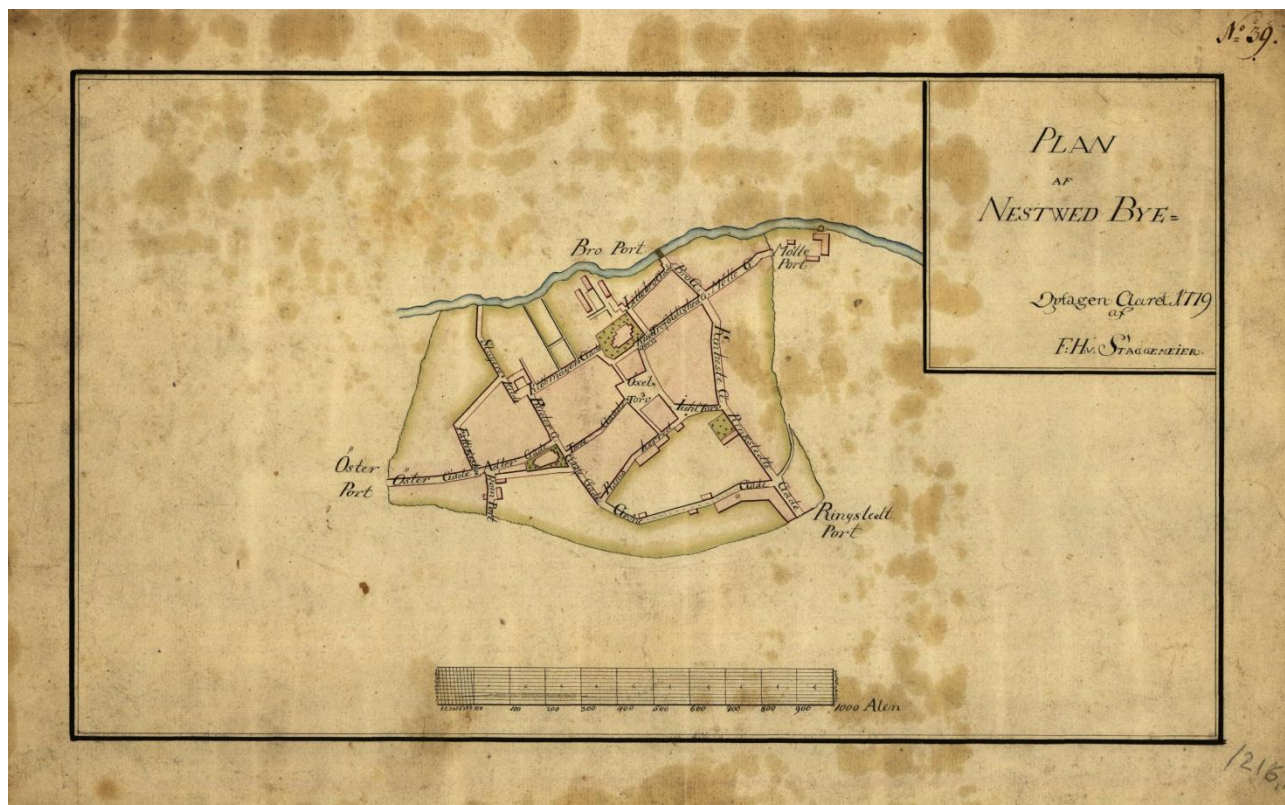
fabriqverer smukke Vogne, men naturligvis lader han sig og betale. Her mødte jeg en Hønsekræmmer fra Walby, disse Folk rejser hele Sjælland igiennem, og ugentlig opkiøbe hvad Bonden har at sælge baade Vinter og Sommer, af Giæs, Høns, Kyllinger, Ænder, Kalkoner, Smør, Ost, Skind, Huder, Fjer, Gl. Dynner og alt saadant, og de betale disse Produkter ganske skikkelig, men dog maae de tiene en Hoben derpaa som er billigt, thi det koster dog mangfoldigt at holde Hest og Vogn, Karle og Handlangere til dette Inkiøb, saa Bonden ikke behøver at være forlegen med sine Produkter, kun Kornvare maa han sælge til nærmeste Kiøbsted eller føre dem ind til Kiøbenhavn. Begge Deelee have sine Misligheder, thi vel faaer han højere Betaling i Hovedstaden end i de smaae Kiøbstæder, men den lange Vej at rejse med 3 Td. Korn to, tre, fire Dages Sinkelse fra Huus og Hiem, Slid paa Heste og Vogn, Fortæring Undervejs o. s. v., alt dette tager Bonden ikke i Betragtning, naar han kun faaer en forøget Betaling. Men paa den anden Side, saa er smaae Kiøbstæder Bondens Ødelæggelse, dersom han har Lyst til Sviie, og gør sig ofte Ærinder derhen med et par Tønder Korn, da sinker han meer og sætter meer til, end paa en Kiøbenhavns Reise. Derimod, er Bonden en flink. ordentlig og ædruelig Mand, saa tror jeg, at han gjør best i at afhænde sit Korn til Nærmeste Kiøbstad, sandt er det, han faaer mindre Priis, han maae betale sine Huusfornødenheder af Kiøbmandsvahre noget dyrere, men hans Virksomhed og Flid Hiemme vil snart oprette igien dette tilsyneladende lidet Tab, fordi hans Vogn spares, Hestene kan foeres noget lempeligere, og de uvisse Stadens Torvepriser bedrager ham i hans Haab og Forventning, og da her i Egnen ere 2 - 3 smaae Kiøbstæder, saa kan Bonden jo kiøre til det Sted, hvor man bedst behandler ham med Kiøb og Salg. Men Vanen at reise til Kiøbenhavn er bleven den anden Natur hos Nogle.

Rønnebeksholm er den bedste Avlsgaard af lige Størrelse i Egnen, da dens Kornvare ere fortrinlig gode og rene, hvortil Forpagteren, en Holstener, for en stor Deel har bidraget ved hans ferme Dyrkningsmade. Herfra er en sandig, tung Vej, under Foden af forbenævnte Biergkiæde som her er høj og steil, til en nye, prægtig hollandske Veirmølle, hvorfra haves en skøn, herlig Udsigt til Stranden Gaunøe, Herlufsholm og mange Skove, Herregaarde, Kirker og de dejlige Enge, hvorigiennem Susaae bøjer sig slangeformig forbi Odderup og Ydernæs indtil den falder i Søen.

Nestved har en skøn Anseelse fra bemeldte Mølle, de mange teglhængte Huuse, Kirker, publique Bygninger, Haver, Træer, Hækker o. s. v. giver den i Hast en Ligning med et Fad Krebs bestrøet med Petersillie, da den ligger i en Dal ved Susaaen, på hvis Bredder ere endeel Linde, Æsper og Buskværk, saa fryder det Øjet, og man kan neppe see sig mæt ved at beskue dette Grønne, disse levende Muure, bag hvilke Aaens blanke, stille løbende Bølger skiule sig, dog kun saa meget, at man undertiden seer et Glimt deraf. Nestved har tilforn havt mange Klostere, hvoraf nu allene et er tilbage, en betydelig stor Gaard udenfor Byen, med meget tykke gamle Mure, den har for nogle Aar siden været smuk og pyntelig, da den beboedes af adelige Familier, især var Haven den Tid seeværdig formedelst de ranke Træer, Buegange, Lysthuse, Anlæg, Vandspring, Parker, Badehuus a. a. bl. men nu er ganske forfalden, selv Plankeværk og Indhegning ere nedfaldne.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Næstved 1779

Nestved ligger 10 Miile fra Kiøbenhavn, har omtrent 250 Gaarde og Huse og ligesaa mange familier. Den har temmelig gode og brede Gader, endeel skønne og store Huse, driftige Professionister og Kiøbmænd. Sejlladsen dertil er vanskelig, da man med store Pramme maa føre alle Kiøbmandsvare op igennem Aaen fra Karabek, omtrent 2 Miil, som giver endel Bekostninger baade for ind og udgaaende Handelsartikler, og dog kjøbes der meget Korn, som for en Deel gøres til Malt og udføres. Byen har ypperligt Vand, tienligt til Garverie og Fabrik Anlæg, i den gjennemløbende Aae, men ellers Brønde og Poster i Gaardene, og især en smuk indhegnet Kilde med velmagende Vand, beliggende ved Kiøbmændenes Pakhuse og Tømmerpladser.

Den store Kirke er nu under Reparation, og den behøvede det, den anden seer dog ganske got ud endnu. Raadstuen er stor og gammel. Et nyt anseeligt Ridehuus paa 32 Fag er i Fior opbyggt, hvor Exerceerskolen er ved Siden, begge Deelee opførte med Smag og Siirlighed for de Eskadroner af Rytterriet som her garnisonere, det er værd at bese, og Indretningen saavel som der hærskende Orden er følgeværdig for andre Byer, som maatte behøve saadant et Ridehuus. Desuden ere der endeel andre private og publike Bygninger, som ere store, skønne og godt opførte til Prydelse for Byen. saasom Hovedvagten, Giestgivergaarden, endeel Pakhuse, mange Gaarde tilhørende Øvrigheden, Adelen, Kjøbmændene og Profefesionister. I Byen er to anseelige Klubber, mange honette Boesiddende, der leve af deres Midler eller Pensionister, Officerer, Adelige, Geistlige og andre Borgere, saa det er et moersomt og behageligt Levested, fordi det just ikke er saa ganske kostbart, som i andre Byer, der dog er mindre, og mangle meget at hvad Nestved har i Besiddelse. Selskab fattes men ikke, Lektüre kan have i Overflødighed, skønne Promenader gives omkring Byen og i Naboelavet, formedelst Herlufsholms nær Beliggenhed. Fisk har man ofte fra Stranden, Øen og Aaen. Tilførsel af Fødevarer og Ildebrændsel, Huusleje er just ikke meget dyr. Man kan leve der efter Moden om man vil. Man har Ball og Concerter, man kan og i fin Stue i stolteste Roelighed

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

hensidde at udregne Qvadr. Circuli. Naar man kun har noget vist at leve af, eller veed at fortjene noget, da er det ikke overdrevet at sige, at Nestved er en iblandt de smukkeste og behageligste Steder i Sjælland, for den der veed at gjøre sig Livet selv behagelig, thi er han Misanthrop, vilde han dog ej være fornøjet, om han daglig gik paa Komoedie, spiste Skilpadde og drak de herligste Vine.

Borgerne i Nestved have endeel Jorde til Kornsaed og Græsning, men da de for største Deelen ere bierg og sandagtige, saa ere Agrene noget vanskelige at pløje, især paa de stejle Steder. Det overlades kyndigere at bestemme, om det just er nogen sand Fordeel for en Haandværksmand at afgive sig med Pløjning og Agerbrug, naar han skal leje alt til Arbejdet, og desuden forsømme sin Profession, thi en anden sag er det med Kiøbmænd og andre, der dog alligevel maae holde Heste, de bør, de maae have Agerbrug, thi det ville være ofte umueligt for dem at faae Foder til kiøbs for deres Heste, og den Sinkelse det foraarsager at pløje og hiemage Sæden erstattes igien fuldkommen ved den Fordeel de have af Agerdyrkningen. Saaledes er Tilfældet i denne Kiøbstad, thi mangel en Profesionist har kun ringe Fordel af at være Agerdyrker paa den liden Strimmel, der er tillagt Hans Boepæl, men nogle bortleje ogsaa deres Andel til andre, og imidlertid fortjene meere paa deres Værksted, hvis Behandling de forstaae bedre end Ploven og Leen, og indsee, at lige saa vist som et Haandværk udfordrer Læreaar for at gjøre Arbejdet uden Fuserie, saaledes kræves ogsaa af den, der skal med Nytte bruge og behandle Ageren, at han maae have Kundskab om den rette Dyrkning, vel sandt, en slet Pløjning giver rigtig nok afgrøde, men en slet Støvle er ogsaa en Støvle saadan som den er.

Den høje store Broe over Aaen adskiller Kiøbstaden fra Landsbyen Lille Nestved, hvor der ere gode Gaarde og Huse, adskillige Professionister og Præstegaarden, hvis Avling er bortforpagtet, da Præsten ikke kan have Opsigt med Agerbruget, fordi han i sit hus har et Institut, hvori unge Studerende dannes med megen Hæld til Akademiet. Min Roes i den Henseende er saare ubetydelig, men jeg troer han fortjener Højagtelse og Tak af Forældrene, hvis Børn ere under hans Anførsel, thi han er dannet til at være Lærer, baade i dette lærde Fag, som og for sin Meenighed.

Man vil holde for at denne Landsbye ligger for nær ved Nestved, dog dette kan jo gælde om mange andre Byer nær ved de andre Kiøbsteder i Riget. Sandt er det, at Bonden er lykkeligst, naar han ej besøger Kiøbstaden uden af høj Nødvendighed, men Nærbeliggenhed giver Fristelse, og Herre Gud! vi ere alle dannede til Selskabelighed, hver paa sin Maade, Borgeren skal leve af Bonden. Skiønne Heste og Qvæg har Byen for det meeste, dog ei saa store og svære Malkekøer som Nestved Borgere, hvilke næsten kan sættes i Ligning med de jydskes.

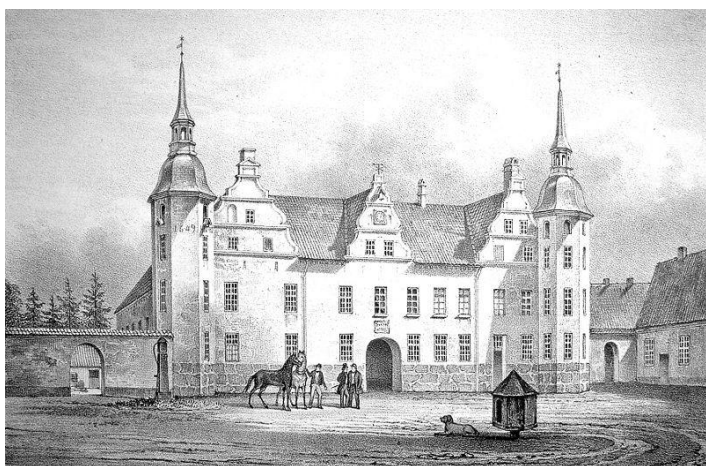
Karebek ligger paa en Odde ud i Sønden, her er Ladeplads for Skibene der føre Vahre til Nestved ved det saakaldede Minde, hvorfor ogsaa Toldbetientere ere her ansatte. Kirken og Præstegaarden behøve Reparation. Jorderne ere gode, men kunde opdyrkes bedre. Her synes at være dog Leilighed til Fiskerie, men hvorfor det ikke drives i det mindre af nogle enkelte, har vel sine Aarsager. Herfra seer man paa venstre Haand den gamle prægtige Gaunø, der er bekjendt især af en kostbar Skilderie Samling, her seer man Amtmand V. Bielkes smukke Landgods Yddernæs, hvor megen Agerdyrknings Flid er anvendt i adskillige Henseender. Vejen gaar langs med Stranden over en stor Mængde Smaasteen og Sand med Klindten paa højre Haand. Her ere Rudera af et gammelt Batterie. Længere frem seer man at der for nogle Aar siden har staaet en betydelig Skov, som nu er afhugget, kun enkelte Buskaser og Træestøb staae tilbage, store Moser, Enge og adskillige Agre ligge næsten alt i den raae Tilstand, men der er ingen Tvivl om, axxalt det kunde jo bringes til sand Nytte, da Beliggenheden viser at Vandet kunde afgraves og Rydninger

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

foretages til Agerens og Engens Fremme. Vel er Jordbunden ikke den bedste, men ved Flid og ret Behandling kunde den got betale Omkostningerne. Her er en viid Udsigt over Søen til de fjernere Egne ved Falster og Vordingborg.

Bisserup, en stor Landsbye, her er en Skibsbroe og Udlosningsplads for Tømmer fra Kastrups Skove, endeel Skibe laae ogsaa udenfor tilligemed endeel mindre Pramme og Baade ved Bolværket. Her forlader man Strandvejen og rejser ind ad Landet forbi store og anseelige Skove, forbi meget høje Riisgierder, hvis Staver vare som smaae Sparrer, og videre fremad stenede Veje igiennem en stor Skov, hvis Trætoppe formere en skrækkelig høj Bue over Vejen, til Grevskabet Holsteinsborg. hvis Bygninger vel ikke ere i den nyere Smag, men dog meget skønne af Anseelse, med Tårne og Spire paa Hjørnerne, blaat Tag, høje Værelser, og mangfoldige Vinduer, thi adskillige saakaldede Slotte, have ikke saa megen tilsyneladende Pragt og siirlig Udmærkelse som denne Gaard. Haven er især Seværdig formedelst de meget høje, store Aleer, udklippede Buegange, Lysthuse, Blomsterkorter og forskellige gode Frugttræer.

Holsteinsborg

Holsteinsborg set fra Haven

Stranden gaar bag ved Gaarden, og danner adskillige Bugter, Odder, Indsøer og Viger, meget behageligt for Øjet, og atter længere borte store Skove, Øer og Landsbyer, som øjnes paa hiin Side Stranden. Man seer

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

her endeel Steengiærder, Rydninger og Agerdyrkningens Flid, især skønne Kornmarker og Græsgange, saavel som godt og stort Qvæg - ja Hjortene der, gaae saa tamme, badende i Solens Straaler.

Snedinge, en gammel Grundmuret Herregaard (i dag en del af Holsteinborg), hvor der findes tydelig Spor af god Forbedring i Landvæsenet, baade paa Marken og blandt Kreaturerne. Her gik mange store og mindre Hiorte og Daaer. Ørslev Bye ligger temmelig højt, har gode Gaarde en bred og stor Gadeplads begroet med Græs. Qvæg og Heste er smaae, konet stod just ikke slet på Agrene. Wedskylle (i dag Vedskølle) har kun maadelige Gaarde, et bredt leret Gadekiær, hvis Mudder kunde gjøre got paa Ageren om det oprensedes. Byens Jorder ere fortrinlige, men de mangler Grøfter og Aftræk fra Vandet, det er vanskeligt at kiøre derover nu om Sommeren, formedelst det dybe fugtige Leer, men næsten umueligt maa det være om Vinteren i Søleføre. Maaskee de lokale Omstændigheder tillader ej at grave Grøfter, og bestride Omkostningerne, men Beliggenheden virker efter Nivellationen, at der ingen synderlig Vandflade burde findes. Paa de højlændede Agre stod Kornet særdeles skønt og got.

Nogle Anmærkninger over denne Egn, maae jeg her tilføje efter Oplysning derom fra Sagkyndige. Karebeks Sogn er udskiftet, dog på forskellige Tider, men Indvaanerne drive dog Jorden efter den gamle Slentrian. Kun Præsten og Degnen vise en forbedret Agerdyrkningens Flid i forskellige følgeværdige Greene, som og Maaskee i Tiden vil virke paa Almuen. Klever saaes kun lidet af saavelsom Hvede og Erter, men Rug, Byg og Havre er det meeste som Bonden dyrker. Staldforing kiendes ikke, Kreaturerne tøjres på Græsset, og Faar, samt Gjæs vogtes af Børnene som derved forsømmer Skolen. At brakke Jorden er ikke brugeligt. Smaakreature have meget formindsket sig siden Udskiftningen, over en halv Snees Bønder i Sognet, have gandske afskaffet Gaasetillæg, dog de paa Eenø have gierne hver Mand 30 - 40 Giæs. Deres Heste ere just ikke smaae, men dog gives intet Par som er 100 Rd. i Værdie. Sviin og Faar ere af den simple almindelige Art.

Af sædevahre sælger Bonden til nærmeste Kiøbstad især Byg og Havre samt noget Rug, de have og tilforn solgt Korn til Skippere ved Karrebeksminde og Bisserup, men skal nu være dem forbudet af Nestved Kiøbmænd. Af Fiske haves især her Sild i stor Overflødighed, saa Invaanerne ofte i en Dræt om Foraaret kan faae 10 Læs, som da enten sælges paa Stedet eller bortkiøres til Naboeegnene. Desuden har man god Fangst af Aal, Brasen, Aborre og Giedder, hvoraf endeel bringes til Kiøbenhavn med anseelig Fordeel. Man fanger og undertiden Marsvin, Stør og Ørreder, kun - at alt dette drives paa den tilbørlige Maade, da var det en vigtig Næringsgreen for mange.

Endskiønt der ere mangfoldige Steen ved Strandbredden, og undertiden i Agrene, saa gives der dog ingen Steengiæder af Betydenhed, thi det koster Umag at bryde og tilslæbe dem. Nogle faa Indhegninger findes tildeels med almindelig Piileplantninger, dog er Præstens og Degnens Lodder i Karebek ogsaa forsynede med Hesel og bedre Piilsorter.

De fleste Bønder have Tørveskiær, men Materien er just ikke god. Brænde og Favneved er temmelig dyrt nu, endskiønt her har været Skov nok tilforn. En Bondegaards højeste Hartkorn er 8 Tønder, dertil haves en 50 - 55 Td. Land, andre paa 5 Tdr. Hartkorn have 36 - 40 Tdr. Land. Saadan en Gaard holder 6 Heste og Køer foruden Ungnød og Smaaekreature, nogle mere og nogle færre. Det er kun lidet Smør som Bonden kan sælge enten til Kiøbstaden eller Hønsekræmmerne. Kun faa Bønder have accorderet om Tiender efter den Kongl. Indbydelse, og i saa Flad giver en Gaard for al Præstetiende paa 8 Tdr. Hartkorn 1 Td. Rug, 2 Tdr. Byg, 2 Tdr. Havre, 2 Skpr. Erter og 8 Mk. i Penge.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Den hærskende Jordart er Muld og Leer, undertiden og Sand. Sure Moser gives der mange af, måske der fandtes og Mergel, som man ellers ikke kiender. Hoveriet er bestemt og taalelig. Bondens Tilstand er meget forbedret siden Udskifningen, endskiøndt han ikke dyrker sin Jord som han burde, saa der er ikke vanskeligt nu af faa en 50 Rd. Seddel byttet her, hvor forhen ikke var andet end Armod og Trang. Spil, Sviir og Heltebytte findes nu kun sielden, derimod hærsker Orden og Vindskibelighed hos de fleste Bønder.

Her i Egnen tillægges dog nogle Stude, hvoraf jeg saae nogle trivelige og ret gode, men at pløje og kiøre med dem bruges ikke. Bønderne forstaae også at bruge Øxen og andet Værktøj for at giøre deres egne Nødvendigheder af Plove, Harver, Bænke, Stole o. s. v. Præstegaardens Hartkorn i Karebek er 10 Tdr., men dertil kun 47 Tdr. Land og 3 Tdr. Engbund, som er maadeligt og suurt, og kan ikke synderlig forbedres, da Havvandet kan indtræde og oversvømme. Det er 14 Aar siden Udskiftningen, og derfor besynderligt nok, at intet er foretaget der af Vigtighed til Jordens Forbedring og Agerdyrkning, thi Jordens Beliggenhed er saaledes, og Materien selv af den indvortes Godhed, at de anvendte Bekostninger paa Steenbrydning, Rydning, Grøfters Gravning. Indhegning o. s. v. rundelig ville erstatte sig inden faa Aar, ja selv det suure Engstykke skulle blive af betydelig Værdie, naar en Markkyndig tog det under Bearbejdning, men for en Præst og Beneficiarius er samme et kostbart Arbejde - dog Eftermanden skal jo efter Forordningen betale en Deel af Omkostningerne.

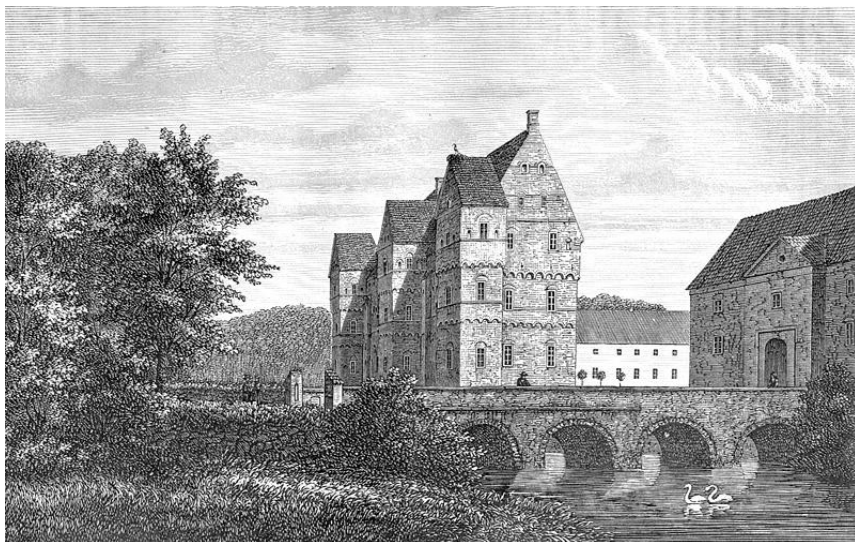
Maglebye ligger højere, Byen og Sognet har ypperlige Jorder. Invaanerne avle mange Fold Korn. De ere for det meste udskiftede, men Gaardene see just ikke saa pyntede ud, som ved Præstø Egn. Præstegaarden er smuk, og Haven kunde blive deri ere skønne Parker, som burde renses og Mudderet føres ud paa Ageren. Indbyggerne der i Egnen have skjønt Qvæg, bedre Heste end endeel af Naboe Sognene, og Klever dyrkes med megen Flid. De mangler derimod Skov, Giærdsel, Tørvemoser, saa de lide megen mangel for Ildebrændsel, som de fleste maae hente 2 - 3 miil borte, hvorfore Fattige, der ej kan kiøbe, samle paa Agrene tørre Kokasser og hengiemme dem i store Stakke til Vinterbrænde, andre gribe til Halmen, for derved at brygge, bage og Lave Mad, et stort Tab for Agerbruget, der følgerlig maae savne Giødningen. Men Jordernes indvortes Fortrinlighed erstatter igien dette Afsavn af Møget. Denne Mangel på Skov og Træer er maaskee tildeels og Aarsag, at saa faae saa i denne Egn afgiver sig med Haandarbejde eller med at bruge Øxe, Baandkniv eller Staver, fordi de savne de dertil fornødne Materialer, desuden, de fleste besøge gjerne Schielskiør, som ligger saa meget nær, naar de have en ledig Time.

Borreby, et gammel Herresæde med Grave omkring. Murene ere stærke, og Bygningerne fra Oldtiden. Markerne dertil ere anseelige, store, gode og frugtbare, hvortil den nærværende virksomme Ejer meget har bidraget, ved de betydelige Forbedringer i forskellige af Landvæsenets Grene. Han er iblandt de første i Sjælland, som har opbygget Tærskemaskiner, og den simple Mekanik i hans Tærskemølle her paa Gaarden foretrækker jeg for de mere konstige og sammensatte, som udfordre flere Heste og Mennesker, der nu haves paa andre Herregaarde. Haven er værd at see og atter besee flere Gange. Jeg vil ikke tale om de mange konstige og smukke Anlæg af Drivehuus, Ferskenkasse, Blommesterkorteer og Frugttræer, mange fremmede Vexter, og især en stor Samling af udenlandske Pilearter, men kun allene benævne et Monument opbyggt i en Syvkandt af graae Sandssteen, med en Niske paa hver Kandt, hvori der staa de bekiendte 7 Viise, hver med fine Attributa, alle som Sindbilleder paa den naturlige Religion. Oven paa Statuen, der er en 9 - 10 Qvart høj, ligger en oplagt Bog af italiensk Marmor, hvorpaa vaaer indhugget med gyldne Bogstaver: O Rigdoms Dyb. u. Rom XI 3/3 3/4, som Sindbillede paa den aabenbare Gudsdyrkelse. Til dette skønne Monument støde 7 indhegnede Buegange, og i de 3 lige for kan man læse de anførte Ord:

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Rom. XL 33 34 i en lang Frastand. jeg følte en vis Højtidelighed ved Beskuelsen af dette simple men sande Mindesmærke om den Christelige Lærdoms Fortrinlighed, og da Ejerens Tænkemaade just stemmer overeens med Ideen, saa er det saa meget desto skønnere. Det øvrige i Haven fordrede en lang Beskrivelse, men en blot Beskrivelse ville dog ej være fyldestgørende nok for at faae et klart Begreb om det meget der Seerværdige.

Borreby Herreborg

En Fierdingvej derfra ligger Kiøbstaden **Schielskiør**, der er meget gammel, over 700 Aar siden dens første Anlæg. Man har en læseverdig Beskrivelse om denne Stads Vælde og Anseelse af Pastor Friis paa 632 Sider i Quart, men ved Fiendtligheder, Ildevaade og anden Uhæld har den lidt mange Indskrænkninger, dens Navnkundigheds svage Ekko er hensovet i Taushed, saa at hvor der nu er Haver og store Vænger, har tilforn staaet Kongeborg, Klostere, Gader og stolte Bygninger. Her ere nogle kiønne og en anseelig Raadstue, men det øvrige er gammelt og uden Pynt. Beliggenheden er malerisk skøn, da en Arm af Havet gaaer ind og deler Byen i to Dele, som forbindes med en stor Broe, hvor de Reisende maa betale Pasasepenge. Gaderne ere krumme og ujævne. Ingen Løgter om Aftenen, ingen privilegeret Giestgiverhuus, ingen Vognmandslaug, men dog ere Borgerne, hvis antal er omtrent 76, meget villige til at være Rejsende til Tieneste. Her er ypperlig Fiskerie, som er vigtig Næringsgreen for mange Indvaanere, især er Aal fra denne Egn og fra Stisnæs meget berømte. Andre Borgere leve af Handel, Skibsfart, Profession, Jordbrug og Brændeviinsbrænderie. Byen har fortreffelige gode Jorder over 500 Tdr. Land, som dyrkes retscaffen, saa man kan sige, at Beskiæftigels og Tarvelighed ere disse Borgere karakteristisk, thi Liv og Hurtighed yttrede sig i mange travle Skikkelser, alting var i Arbejde, ved Skibsbroen, ved Fiskerbaadene, i Husene, i Marken og hos Professionisterne. Bagerne udmærker sig frem for mange andre Steder med deres herlige Brød baade af Rug og Hvede.

Vejen ud ad Byen hen imod det store Belt er elendig, jeg spurgte om den Bedste, man raadede mig at kiøre neden om med Strandkandten, der var først en føl, skummel Huulvej, siden ned og op ad Banker, Vognen slyngede fra et Hul i et andet, indtil endelig en stor Slette med Moos og stumpet Lyng gjorde Hiulsporene gandske erkendelige. Her tænkte jeg, mon dette store Overdrev ikke bedre kunde benyttes end til ussel Græsning for nogle Faar og Ungqvæg? Stranden var i Nærheden paa venstre Haand, men Naturen havde dannet en Vold, saa den ikke syntes at kunne overskylle denne Slette. Jordarten var noget sandig, men blandet dog med Muld og Leer forneden, saa jeg troer, at naar enkelte Stykker bleve indtagne, dybt pløjede

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

og blandet med Tørvejord, hvoraf der gives Forraad i Nærheden, da ville det vist nok give Afgrøde i Førstningen uden Giødning, og siden ved at holde Kreaturer hos de Huse, der byggedes paa saadanne indhegnede Lodder, kunde man tilvejebringe fornøden Giødske, og Jorden med Tiden blive meget frugtbringende, dog, det er kun en Formodning. At realisere samme tilhører den Sagkyndige og Grundejeren.

Efter en lang Kiørsel over denne Slette traf jeg et eenligt Huus ved Brinken af Klinten, hvor jeg videre spurgte Beboerne om Vej til Corsøer, som forsikrede, at det var saare vanskeligt at kiøre neden om formedelst høje Vande, og at vende tilbage oven om, sagde han, var for megen Sinkelse. Jeg overtalede ham, ved en god Dusør, at gaae med, vadende i Vandet for at holde paa Vognen, der skede, men han havde al sin Styrke nødig for at styr Vognen, der ved Bølgernes indvæltning og de skiulte Steen i Vandet, slingrede hid og did - det var en fæl Kiørsel, jeg sad i Frygt og Angst for at udstyrte, og i Fare for at blive knuset af de Leerstumper, som jævnlig faldt ned fra den stejle Klint, vel vare disse Stumper ikke store, men store nok for at beskadige enten os eller Hestene, der desuden vare skye ved Bølgernes Bulder og Stumpernes Plaskning i Vandet. Vejlederen befalede os derfor at kiøre saa nær under Klinten som muligt, thi saa sagde han, rulle Leerklodserne oven fra over Vognen og os, det skede virkelig og, - saa vi endelig slap forbi denne Fare, men jeg ville ikke kiøre denne Vej tilbage om jeg kunde vinde en Herregaard, thi hvad hjælper det et Menneske om han vinder en Herregaard, nar han skal have knusede Lemmer, og maaskee blive en Krøbling. Nu forvandlede Scenen sig, Forskækkelsen tabte sig ved Henrykkelsen af den skønne prægtige Synskreds, da man øjnene nære og fjerne, større og mindre Øer, Beltet, Skibe, Herregaarde, Kirker, Skove, Buskadser, Enge, hærligt Korn, Klever, Qvæg, Heste, den store Landevej, Rejsende, og endelig Stabelstaden **Corsøer**.

Denne Stad havde jeg desværre god Leilighed til at bese, da jeg formedelst rasende Storm maatte hvile der i 2 Nætter, dog Byen har kun lidet Seeværdigt, kun lidet i Forhold til andre Stæder. Den er ventelig meget Gammel, thi allerede i det 12 Sec. er her bygt et Kastel efter Saxonis Ord, for at hindre Søerøveri, og længere ned i Tiden, det nu værende gamle Slot, som beboes af en Commendant og endeel gamle Indvalidere. De fleste Huse ere gamle, dog ere der nogle pyntede, eller nye opbygte ret smukke, en prægtig nye Gaard, strax ved Porten opbygt, hvor den forrige afbrændte i Fior. Gaderne ere krumme, ujævne og tildeels smale. Vandet i Byen er for det meste brakt, og derfor henter man i en Kilde uden for, hvad der behøves til Madlavningen. Byen har mange og skønne Jorde, fortreffelig Fiskerie og en ypperlig Havn, saavel for Kiøbmands Skibene som for Smakkerne ved Færgeløbet, de ligge der saa sikre, at ingen Vind kan skade dem. Havnen og Indløbet er forsynet med Søemærke og Tønder, men dog skal der megen Forsigtighed og Kundskab til at løbe ind og ud. Færgeskipperne ere ferme og dygtige Søbevandte Folk, jeg har flere Gange paa Smakkerne i haardt Vier maatte erkiende deres Duelighed til at styre Takkellassen, endog naar man troede, det næsten var umueligt, men den daglige Vane gjør meget dertil, desuden er alt Redskabet forsvarligt og godt, og ikke hører man nogen betydelig Uhæld ved Overfarten paa det store Belt.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Resterne af Korsør Slot

Det er Skade, at Stadens Jorder ikke ere udskiftede, Borgerne have paa Salskou og andre Steder meer end 1600 Tdr. Land, og desuden en Skov til Udviisning, men alt ligger endnu i Fællesskab, hvor omtrent 130 Borgere have Deel deri, men at saa mange kan blive enige et dyrke Jorden hensigtsmesig er neppe mueligt.

Raadstuen er gandske smuk, men Kirken har hverken Taarn eller Spiir, Klokkerne ere smaa, saa man ikke i den anden Ende af Byen kan høre naar de ringe, indvendig er den dog gandske smuk. Paa Kirkegaarden saa jeg det eneste mærkværdige Gravminde, en rød Sandsteen, som havde en firkantet Fodsokkel, og øverst paa en Urne af hvid glindsende Marmor, staaende tæt ved Muuren, og omtrent 3 Alen høj i det heele, saa det af forbigaaende paa Gaden kunde sees. Man læste derpå disse faae Ord: Mic Gottl. Birkner blev Sandheden troe og døde 1798. At have kiendt Birkner og hans Mænd som Menneske, som Skribent, maatte opvække følgende Følelser, at see her hans Gravminde. I hans efterladte samlede Skrifter, vil man finde hans Biografie, udgiven ved hans Venner.

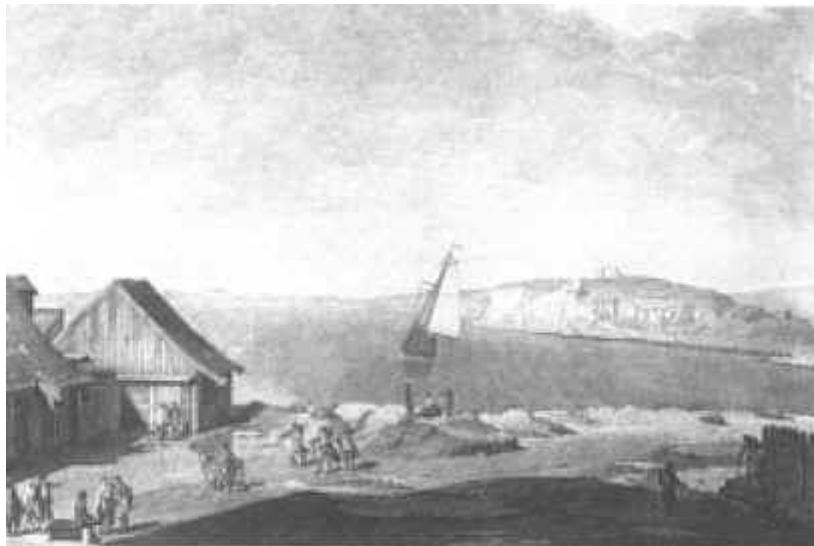
Skibsbroen for Kiøbmændene er beliggende ved en anseelig Plads, hvor der haves en betydelig Forraad og Oplag af Tømmer, Muursteen, Kul, Jern o. s. v., som daglig indbringes ved Skibene, og igien udføres paa Vogne til Kiøbmændene i Ringsted, Slagelse og andre Steder, da de her endog have deres Magazinhuse. Mange Mennesker vare i Driftighed med at losse og lade, saa dette er endog en Næringsgreen for denne Stads Indvaanere, foruden Fiskerie hvortil er meget god Lejlighed, naar det drives af Folk, som havde Kundskab og Ævne at anskaffe det fornødne Redskab. Iblant mange andre, gives her en slags Flyndre, som ere meget nydelige i Smagen, næste som de bekiendte Roeskildiske.

Det er et almindeligt Sagn, at Corsør er saare kiedsommelig, ganske naturligt. Man opholder sig ej længere end Nødvendigheden udkræver, men naar Veirliget hindre Overfarten, og man maa bie, er enhver Time der, længere og kiedende end ellers. Al Tvang er ubehagelig, men man kan vænne sig til at finde sig taalmodig i Tvungen selv. I 11 Maaneder af Aaret at være indsluttet i et Rum af 13 Alen vilde være en Pine for den, som blev dømt dertil af Retten, men Fyrvogteren paa Ædycone ved Plymouth, vælger dette for sit Levebrød, saaledes ogsaa her. Vil man til Fyen, saa faaer man bie indtil det er mueligt. Man siger og det er kostbart her, ja rigtigt nok men det giælder og om hvordan man vil leve og beværtet. Har man ikke Raad til at drikke Madera paa en Sofa i den store Sahl, faaer man at behielpe sig med Finkel paa en Bænk i Skiænkestuen. Vil man give sig Mine af at være noget meer end den almindelige Mand, saa bør man og betale den Ære og Opvartning man fordrer, eller hænger der paa Væggen Taxt for alleting: Kammer, Seng,

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Mad, Drikkevare o. s. v. men for Umag og Ulejlighed kan der ikke gives Taxt. Kiedsommeligheden og Kostbarheden rejser sig og deraf at man sielden ligger over i Corsøer uden i stormende og stræng Frost Veir, at der ingen Promenader eller Seeværdigheder ere i Byen, at der er kun en eneste Giæstgiverie hvor alle Reisende sammenstimle, og følgelig maa de sidst ankomne tage til Takke med den Lejlighed som kan gives. Man har derfor et Ordsprog: Fra Corsøer Gryde, fra Wisenberg Gyde, fra dens sorte Jyde, (jydske Lynghede) Gud naadelig os bevare.

Indsejlingen ved Korsør ca. 1770. En bæltsmakke er på vej ud

Endelig gik vi Ombord, men mine Heste ville ikke til Søes, thi som Sjællændere vare de ubevante med saadan nye Skik, de bleve nedhidsede meget behændigen af de erfarne Skibsfolk, men rystede bestandigen i Rummet, siden efter som der Vogne, Pakker, Skrine og næsten en Snees Passaserer af allehaande Folk og Tungemaal ind i Skibet, og saa sejlede vi med god Bør. Mange Udgiveter har enhver Rejsende ved denne Overfart, men især den der fører Heste og Vogn med sig, jeg gider ikke nævne alt, hvad jeg efter Pligt, Høflighed og Ære maatte betale. Iblandt Passasererne udmærkede sig især en høj, smalkiæbet Figur, han var en Snakker i højeste Grad, og sladrede bestandig om hans store Herkomst, hans tilforn betydelige Formue, som han havde mistet ved blot Godhiertighed, hans vigtige Embede som han havde staaet i, alt sammen darsausen, og Slutningen blev, at vi andre skulle derved opvækkes til Medlidenhed over hans Skiebne, men der var kun lidt Sandsynlighed eller Sammenhæng i hele Fortællingen. De øvrige Diskurser af Jyder og Jøder, et Par sledske Kiellinger, og nogle vidtbereiste Matroser, saavelsom Fortællingen om Dagens Gienstande af de fornemmere i Kahytten, ville blive alt for vidtløftig at detaillere.

Vi passerede Sprogøe, som er bekiendt nok af Ordsproget, naar man vil ønske Ondt over nogen, thi at komme der om Vinteren med Isbaade, og samles undertiden en to Snese Rejsende, og leve der nogle Dage, er sandelig en stor ulykke nok, kun den Fosøgte veed da hvad det betyder at komme her. Men nu er der dog opbygget et anseeligt Vertshuus, men alle Beqvemmelighed for saadanne Rejsende med Isbaade, og naturligviis maae Beværtningen være kostbart, da alting maae sendes derhen fra Fyen eller Sjælland, dog betaler man gierne i saadan Begivenhed, naar man kan faae nogenlunde Pleje efter Stedets Lejlighed. Man møder endeel Seilere smaae of store, seer adskillige Øer, og Langeland, har en herlig Prospekt, naar man nærmer sig mod Fyn, af de mange Herregaarde, Kirker, Byer Skove, Bugter, Bierge og andre Naturens

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Afvexlinger, saa det er kun de Syge, LigeGYldige eller meget Fornemme der holde sig indsluttede i Kahytten, og ej glæder Øjet ved det meget Seeværdige. De Søesyge kan undskyldes, de have nok af at tage vare paa, de kunde ej heller altid være paa Dækket, om de end ville, af meer end een Aarsag, de Følesløse finde maaskee andre Fornøjelser som dem ere kiærere og værdigere. De Fornemme have vel seet meget af saadan Naturens Pragt i andre Lande, og kan ej føle den Beundring som andre mindre Kyndige. Maaskee der kan være andre Aarsager? Skibsbroen ved Nyborg stod fuld af Mennesker, hver Dag som oftest komme eller bortgaae Færgesmakker, og dog er der altid Tilskuer nok. Lissenbrødrene ere saare tienstagtige, og de skimtes om en Rejsende for at bære Kuffert, Kappe, Hynde, Paraply, Stok o. s. v., når man kun vil finde sig i denne mangfoldige Tienstvillighed.

Sprogø 1848

Nyborg bliver nu meget smukt, da Ildsvaaden for et par Aar siden nedstyrkede saa mange Huse. Her ere to anseelige Vertshuse med alle muelige Beqvemmeligheder, byggede i en skøn Smag og herlige Indreetninger, saa der ere kun faa Giæstgiversteder i Danmark som kan sættes i Ligning med dem. Beværtningen er god, Betalingen er billig i Forhold til Pleje og Opvartning. Byens øvrige nye Bygninger ere særdeles smukke, ligesom de Kiøbenhavnske, med brækkede Hiørner, store Vinduer, Grundmuur, 2 til 3 Etager. Gaderne bliver bredere, jævne og regelmæssige. Løgtter ere anbragte paa fornødne Steder, der iagttages al mulig Forsigtighed med Bygningerne, og naar det hele kommer i Stand, vil der ingen af de mindre danske Kiøbsteder i Smukhed, Orden og Pynt, kunne overtreffen Nyborg. Af det som endnu staaer tilbage, Sporet af Ildebranden, ere der mange kiønne Gaarde og Huse, selv de jævne og lige Gader, et stort, anseeligt Torv og Raadstue, som nu oppudsas med endeel Forbedringer, saa denne store Bygning bliver en sand Prydelse for det smukke Torv.

Til Nyborg Bye haves omtrent 1100 Tønder Land Jord, hvoraf noget er Skov, som deels er indfredet, deels er til Græsgang, deels bruges til Kornsaed, dette tilhører hele Byen, og hvori kan græsses halvfjerde Hundrede Høveder. Desforuden haves 400 Tdr. Land, som dyrkes af Ejerne og tilhører forskellige Indvaanere. Skovene ere gode, og de indhegnede i skøn ung Opvekt. Af Overskov kan aarlig Invaanerne sælges for 6 - 700 Rdlr, men Tørvemoser haves ikke. Baade Ejendoms og Lejeorderne betales meget dyrt. Fiskeriet ved Byen

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

bestaaer af en stor Mængde Høst og Vaarsild, desforuden jævnlig Torsk, Aal, Hvillinger, Makrel, Flyndere o. a. bl.

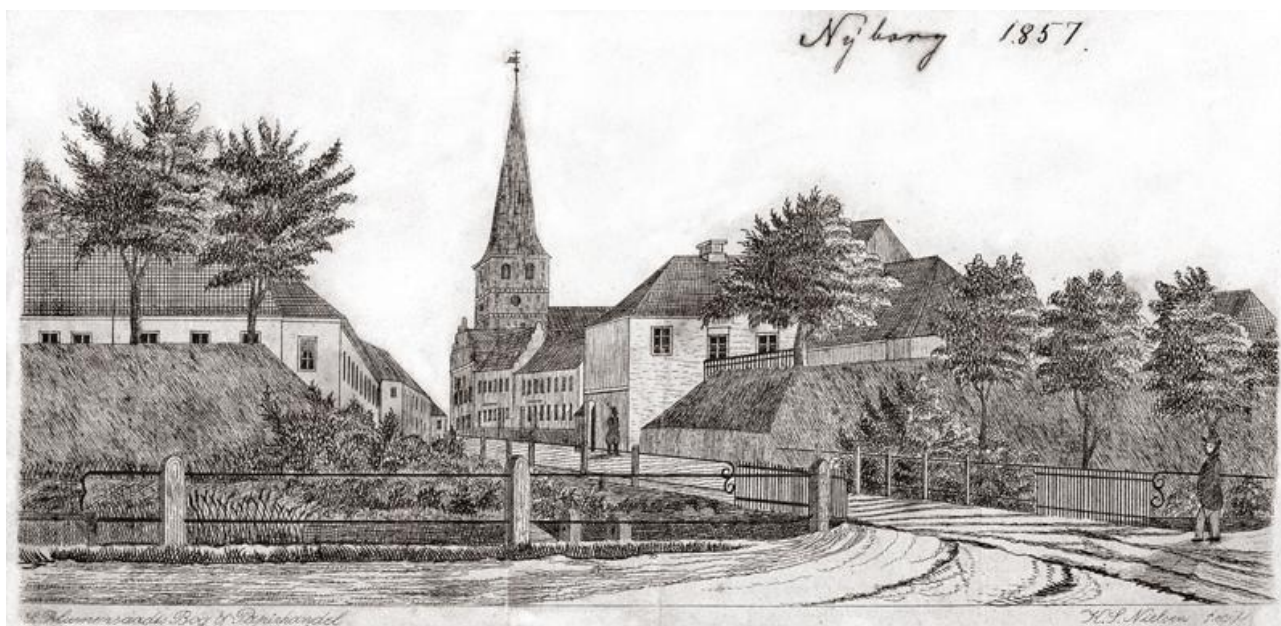
Nyborg før 1850

Førend Ildebranden (1797) bestode Gaarde og Huse af to hundrede otte og halvfemsindstyve Brandforsikrings Nummere, men siden formedelst Gadernes Udvidelse nu ikkun 215 Ditto Nummere, hvorimod mange Gaarde ere bleve rummeligere og større, og henimod hundrede Gaarde og Huse opbygte med Etager, og adskillige deriblandt af Grundmuur, som have kostet omtrent 250.000 Rigsdaler. Her ere mange og skønne Verksteder og drivtige Professionister, dog ønskede jeg Byen en af de mange Kobbersmedde, som Flensborg har, the her er slet ingen. Agerdyrkningen er i Flor og ypperlig Drivt med allehaande Korn, Kartoffler, Klever o. s. v. Færgeløbet til Byen bestaaer af 5 Smakker, Taxen derfor er den samme som i Korsør, hvilket jeg ej vil anføre, da saadant findes i Rejsecalendere, men nu for Tiden betaales desuden Convoipenge, som ophøre, naar Krigsurolighederne ere forbi. Fæstningen er nu nylig sat i meget god Stand, og en nye Skanse anlagt ved Slips Havn. Offentlige Hauger ere der vel ikke, men en liden nydelig Skov tæt ved Byen og Voldene give en skøn og behagelig Promenade, hvorfra er en siærn Udsigt over Beltet og Naboe Egnene. Foruden Handelen og Prossessionister bestaae Borgernes Næringsveje i Brændeviinsbrænderie, Søefart og Fiskerie. Apotheket er smukt, og Ejeren en Mand af mange Kundskaber, endog udenfor hans Fag. Organisten har forfærdiget et Slags Sprøiter, store og smaae, som istedet for de almindelige Pomperedskader, omdrejes ved 2de Jernaxler, hvortil kun halv Mandskab behøves, de have megen Force, saa at en Tønde Vand udpumpes i mindre end en Minut. Her er og Skibsbyggerie, dog ej i det

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Store, da Egetømmer er saa vanskeligt at faae. Her ere skønne Heste, Kiøer og Sviin, men Faar taales ikke, formedelst Skovene. Byen har fortreffeligt Vand, som i alle Gader ledes giennem Render fra den inden for Voldene værende saakaldte Slotsgrav, hvoraf en stor Vandmølle ogsaa drives, desforuden er der en hollandsk Vindmølle på Volden. Færskvands Fiske kunde let have, da dertil er god Lejlighed, men Gravene omkring Voldene afbenyttes af Commendanten. For Aar siden ere udenfor Landporten, paa en Byen tilhørende Plads, hvor forhen var Møddingsteder, opbygte endeel gode Huse, hvor en Snes Familier ere boesiddende.

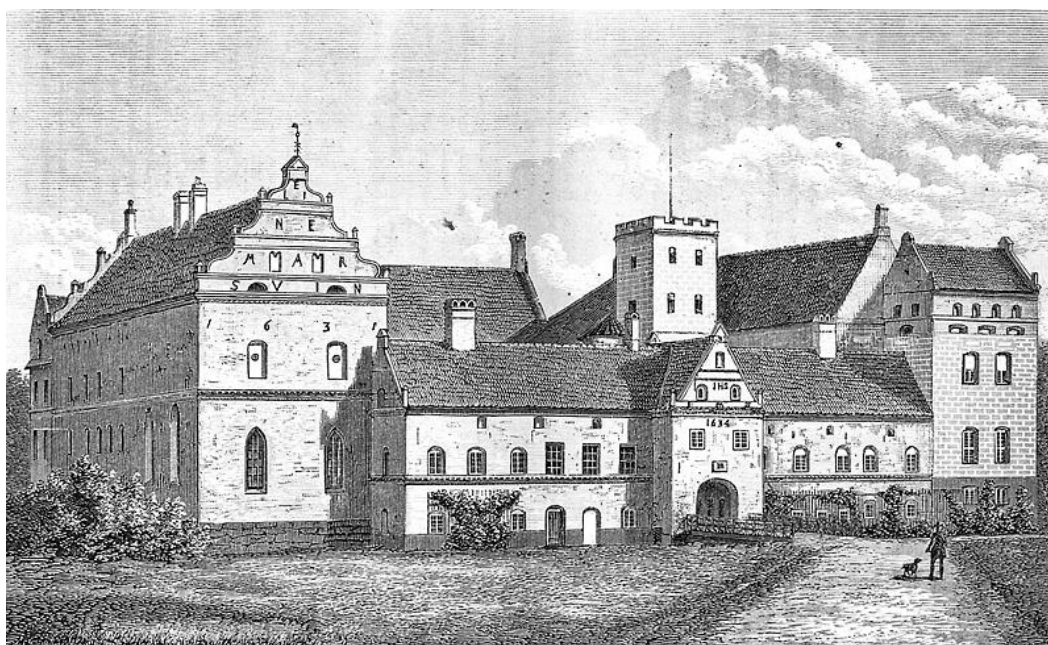
Nyborg er meget fornøjelig, formedelst den Mængde Rejsende og Søfarende, saa man paa Promenaderne daglig seer Fremmede, der undertiden ligesom paa Hiin Side maae liggeover for Uveir eller vente paa Børtsmakkerne. Skibsbroen er smuk og lang, men den hæver og anseelige Passagepenge af alle Rejsende. Kirken er anseelig stor med højt Spiir, og kan sees meget langt borte. Tiden er just ikke kiedsom her, da man har saa mange Afvexlinger at fæste Opmærksomheden paa. Og i Gjæstgivergaarden er der altid Selskab endog af Byens Folk, men fornemmelig Reisende, hvilket moore sig ved Diskurs, Kort, Billard o, f.. Jeg traf der en meget prægtig klædt Mand, og troede i Førstningen, at han måtte være en fornem Herre. Men endskiøndt han var alt for stolt til at sige, at han var eller havde været Domestik (*person, som tilhører tjenerskabet, tyendet i et (større) hus*), saa nedlod han sig dog til at efterfølge den Stands Sæder i mange Tilfælde. Han var af de Skabninger, som Naturen frembringer hastig, og derfor umager sig ej med at tillægge Hierne. Han havde valgt en Levemaade, der ikke kræver megen Forstand, at leve nemlig af sin Pension, saa Lykken ved endog at skiænke ham en Arvepart, havde gjort alle nyttige Beskiæftigelser overflødige for ham. Han kunde undtage, thi han var munter, og fortalte Løjer, især var hans Tale krydret med forskellige Anekdoter om Riden, Kiørsel, Veddøløb o. s. v., saa at naar han snakkede om Heste, taleder han som et Menneske, men naar han taleder om Mennesker, snakkede han som en Hest, der skal ellers en smule Lavaterskhed til at opdage en Dosmer der er skiult under Munterhed. Strax udenfor Nyborg er den smukke, brede Landevej, der gaar til Odense, besadt paa begge Sider med Kastanietræer og andre deslige, her mødte jeg en stor Flok Lam, jeg indlod mig i Samtale med Driverne, og erfarede, at de vare opkiøbte i Fyen endog nede ved Assens Kanten for at drives til Kiøbenhavn og der slagtes. Men hvor er det mueligt, at denne lange Reise og Driven kan stoppe Omkostningerne? Vel er Prisen paa et Lam hos Bonden i Fyen saare

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

ringe, men den lange Transport, Færgpengene, Drivernes Løn, Slagtersvennenes Fortæring og Uhæld paa en Deel af Lammene, alt dette maae ogsaa lægges til Indkiøbsprisen, endda bør Slagteren i Kiøbenhavn jo dog have nogen Fordeel, thi det er hans Næringsvej og Levebrød. Der er en stor Daarlighed af den fynske Bonde, at sælge sine Lam i Juni eller Juli Maaneder, thi beholdt han dem til sidst i Septebr. kunde han selv beholde Ulden, og Kroppen koste betydeligere: Ja men paa den Tid spiste Stadens Indvaanere ingen Lammekiød! - Vel, saa slagter Bonden selv sine voxne og fede Lam til Huusholdningen, og sparer derved paa Qvæg og Sviin til Indslagting. Ja got nok - men Bonden er paa denne Aarets Tid kommen i Vane med at hæve den rene Skilling for sine Lam, jeg er derfor maaskee lige saa stor Daare, som vil raade til nye Skikke, der ere hævdede ved Fordomme og en indbildt Nødvendighed, altsaa om denne Sag Punktum.

Jeg Bøjede fra Landevejen om paa venstre Haand, og havde der Nyborg i en herlig Prospekt, Forbi **Holkenhavn**, en prægtig Herregaard med grundmurede store Huse og Taarn, som tillige med Haven er omgivet med Grave, og der uden om igien Buskase og Skove, den ligger gandske nær Beltet, og har gode, veldyrkede Jorder.

Holkenhavn Slot

Windinge, en stor Bye, der adskilles fra hosliggende Bye Rosilde ved en Aae og en stor Broe. Huse og Gaarde vare skikkelige Stand. Jorderne endeel sandede, hvorfor Kornet ogsaa stod noget lavt og tyndt, men Græsgangene paa begge Sider syntes at være meget gode, thi Qvæg og Heste viste sig fyldige og i skøn Stand. Indbyggerne ere høje og rødmosede, bære pene Klæder, Strømper og Træskoe, da Dannelsen paa deres Dragt har et bedre Snit end den sjællandske Bondes, men deres Sprog er noget uforstaaeligt, jo længere man kommer ind i Landet, jeg har opregnet adskillige Ord, som mine Venner der i Egnen siden have udtydet mig, saasom Særer (Skuldre), Talsram (højtalende), Skuringsgrø (Høstgilde) Salhøjling (Halvkarl), Studering (Trætte a. a. fl., desuden er Udtalen syngende, afsnappet og noget lespende, saa en Fremmed har Vanskelighed ved at forstaae alle Ordene. Jeg spurgte nogle unge Karle om vej, de smilede, sagde noget, men jeg blev ej fuldkommen kyndig om Meeningen. En Vandringsmand kom til os, efter Anseelse en Bissekræmmer, han forstod baade mig og de andre, endskiøndt han selv med sit halvtyske behandlede det danske Sprog som viste Folk fordem behandlede gamle Kroner, han sagde mig, hvorledes

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

jeg skulde køre for at undgaa Feiltagelsen af Vejen, thi mange Veje, som Fynboen kalder Gyder, findes overalt, saa det er saare let at forfeile den rigtig. Disse Gyder ere afgrøftede paa begge Sider, forsynede med Giærder, gode brede, jævne Veje: Gud veed hvorfor de gjøre dem saa vrede, og hvor de faae al den Mængde Giærdsel frasom behøved til saadanne Indhegninger. Gaderne i Byen ere jævne og gode, og gandske det modsatte af de sjællandske hullede Gadebroer, og dybe, ufremkommelige Biveje, dog det være kun sagt om nogle Egne i Sjælland, thi andre fortjene ikke at lastes, skjønt de overtreffe ikke de Fynske i det Heele taget. Sulkendrup Bye og Mølle ligger i en Dal, ved en stor stridig Aae, paa hvis Brinker ere endeel Buskaser, og ellers gode Jorde, hvor Leer er blandet med Sand og Muld, saa at Kornet tegnede sig særdeles godt. Revsvindinge og Willumstrup, tvende kiønne Landsbyer, hvor der findes endeel Hækker af Torn og Hesel, nogle Steengjærder, dejlige Engstykker, frugtbare Agre, megen Agerdyrknings Flid, saavidt som samme kunde være anvendelig paa Jorder, der ikke endnu vare udskiftede. Haverne viste også Ejernes Omsorg, endog med Humle, endskiøndt denne Egn ikke afgiver sig saa meget med denne Dyrkning, sam de Byer, der ligge henne ved det lille Belt. Man veed af tilforladelige Beregninger, at Fyens Land har i Aaret 1796 produceret 700 Skippund Humle og derover. Gaardene i disse Byer vare meget godt og net byggede, Gavlene og Hiørnerne paa Husene vare brækkede, som vist nok beskytter den mere for Storm end vore høje, brede Gavle. Qvæg og Heste vare vel ikke store, men ved triveligt Huld. At der endnu findes nogle Tjørne, Stubber og Buskaser inde midt i Agrene, saavel som mange store og mindre Steen, og Enge, der havde suur Vandflade, maa alt til regnes det endnu der herskede Fællesskab, ellers var der skjønt Korn, men blandet dog med endeel Ukrud. Det Hegn der var opsat, dels levende Jorddiger, og Grøvter var saare vel giort og ordentlig vedligeholdt saavelsom Riisgierder, hvor der gaves fornøden Underskov. Man øjnede i kortere og længere Frastand betydelige Skovstrækninger, dog var Synsfreden paa endeel Steder noget indskrænket, fordi Egenene ikke have Banker eller Dale, men for det neste er jævnsdes Jord, dog er der Affald nok til Vand, naar behørige Grøvter bleve trufne, hvor det saa meget gjordes nødvendigt. Bøndernes Plove og øvrige Dyrkning Redskaber vare simple, men efter Sandsynlighed beqvemme at behandle, deres Jordart er ogsaa muldet, sandet og saare let imod vore lerede Agre. Her i Nærheden ligger Aas Mølle i en dyb Dal. Igennem mange Bugter, Huulveje og Ungskov, der danner hængende Buer over den Rejsende, kommer man til dette sted, som synes at være sikker for alle Stormvinde, men i Sneefog, naar Huulvejen er tilfyget, see de ventelig i nogle Dage intet Menneske.

Sellerup, en gammel Herregaard af 2 Etager med Graver omkring, en stor Egeskov, mange Asketræer. Vejen gaaer midt igiennem Gaarden, der var belagt med megen gammel Halm. for at køres og nedtrædes til Giødning. Kirken ligger ved Gaarden og siires nu med Reparation. Markerne til Gaarden syntes mig ikke at have noget fortrinligt, men et ypperligt Hollænderie af trivelige Køer græssede paa de feede Enge, hvis Yvre vidnede om deres anseelige Melkning. Her vare eendeel Steengjærder, som maa være forsvarligen satte i sin Tid, da man saae de vare gamle og graa af Moos. Ledestolper af hugne Steen stode ved Indkiørselen, og nogle laae paa Jorden færdige, bestemte andensteds at bruges. Atter her igien mange Gyder, brede og gode Veje, men en Fremmed nødes til heel ofte at spørge om: hvor man skal køre, thi ellers kommer han undertiden til at holde ved en Kornmark, naar Gyden slipper, og nødsages at vende tilbage, eller og han seer sig i en anden Bye end den hvortil hans Bestemmelse sigtede, og maae høre de trøstelige Ord af en nye Vejviser. Vend tilbage min Ven, og fare med den fiærner Gyde isteden for den nærmeste.

Søllinge, en stor Bye, af omtrent 30 Gaarde og Huse, som ere vel byggede og ret kiønne, her ere gode jævnsides Jorde, temmelig godt Qvæg og raske fyldige Heste. Haverne vidne om Flid, og Vejene der i Egnen ere særdeles gode, men de mangfoldige Gyder optoge her atter mere Jordsmon end de vel burde.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Ildebrændsel haves til al Fornødenhed for billig Priis, og især ypperlig Tørv, saa haard at den maae hygges med Øxen, naar den anvendes paa Skorstenen. Bøndernes Sprog og Klædedragt er ikke saa besynderlig for en Fremmed, som paa andre fynske Egne. Præstegaardens Have udmærker sig fornemmelig ved saare høje og tætte Hækker. Degneboligen er meget smuk, ordentlig og pyntet, Haven viser en udmærket Vinskibelighed saavel i det nødvendige som nyttige. Skolen er Grundmuret, større end de sædvanlige Frid. 4des, meget beqvem indrettet, og ret pyntelig i det Heele, er bygget 1793 af L. C. S. Sehested, og har mange Skolebørn. Læreren derved er min Ungdoms Ven, han ædle Beskedenhed ville fornærmes, om jeg nedskrev den Roes han fortienner.

Fraugdegaard haver gode Græsgange, og Afgrøden paa Agrene viste Jordens baade indvortes Godhed og tillige retskafne Behandling. Jeg besøgte den respektable Ejer fornemmelig for at see hans skønne Bibliotek, og konstige Dreierbænk, som selv noget kyndig i Drejning, maatte jeg beundre iblant meget andet, en Rok af Tarustræe med Elfenbeens Ringe, som dog endnu ikke var gandske færdig. Jeg har arbejdet tilforn i det Fiine, men Magen til saadan en Spinderok kunde jeg ikke gjøre, thi Deelenes Pcoportion, Symmetrie og Politur vare fortreffelige, men Værktøjet var og meget smukt, og i stor Mangfoldighed. Her ved gaarden vare særdeles skønne Muursteen, men sagde mig, de fabriqueredes der paa Godset ved Sesberg, og kostede Hundrede, 7, 6, 5 og 4 Mk. efter deres Beskaffenhed og Bonitet.

Fraugdegård Herregård

Fraugde, en stor Bye, velbyggede og vel dyrkede baade Gaarde og Marker. Havernes Giærde bugnede af Humle paa de jævne staaende Stænger. Kirken er stor, at lutter hugne Kampesteen, Taget belagt med Blye, lys og smuk indvendig med Orgel, og endeel nydelige Cpitafier, deriblant et Gravminde over Dr. Thomas Kingo, ellers er denne Kirke saare gammel fra 1304, men formodentlig istandsat og prydet, for den nu er af de forrige Fraugdegaards Ejere og især af bemelte Kingo, der ejede Gårds og Godset. Her saa jeg paa Gaden mange Bøndervogne, velbeslagne og lette med skønne Heste for, som alle trak i Stavtøj, flettede Halm eller Sivpuder om Halsen, hvilket næsten overalt i heele Landet er brugeligt, og sielden seer man Læderseeler eller Hampeseeler, hvor Hesten trækker for Bringen, der er saa almindeligt i Sjælland. Bønderne her gjøre ingen Hoverie. Fraugdegaard har selv besørget med egne Heste Bygsæden 108 Tønder.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

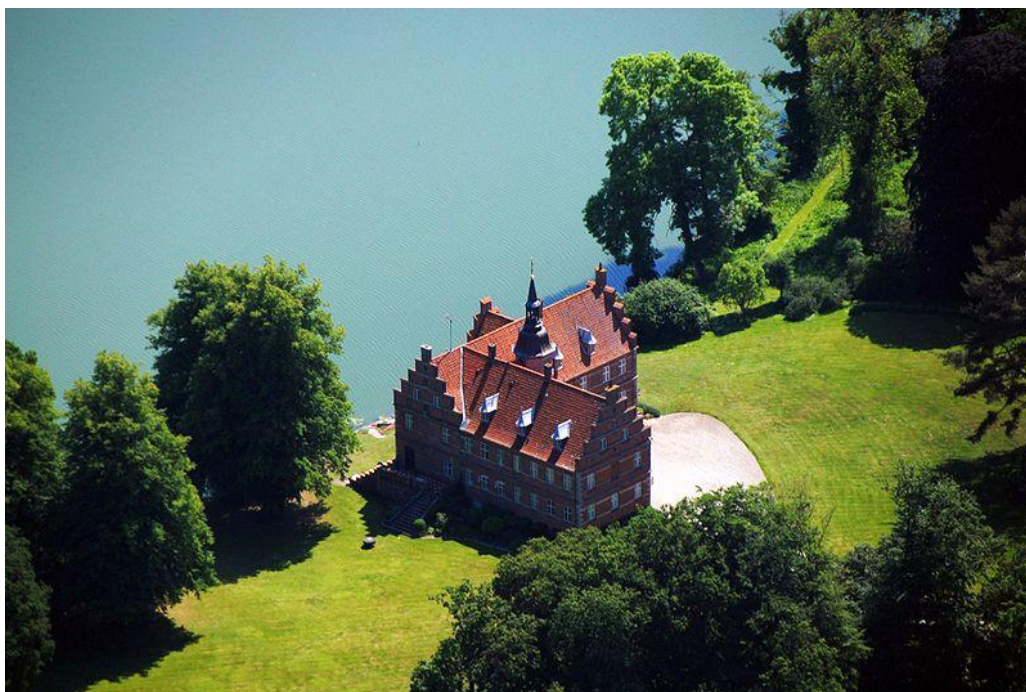
Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Her i denne Bye og Omegen dyrkes fortrinligt Byg, Havre, noget Rug og noget Boghvede. De fleste Bøndergaarde staae for 5, 6, 7 Tdr. Hartkorn, avle 8/9 Fold Byg, 6/7 Fold Rug. En god Bondehest koster her 40 Rd., en Koe 20 Rd. Her legges Bind paa Klever, baade rødt og hvidt. Jorden brækkes og giødes til Byg, dernæst Rug, Havre og Udlæg i 3 år, hver Bonde holder 617 Køer, sælger 1 Fierding og undertiden meer af hver Koe.

En Avlskarl faaer her 36 Rd. i Løn, en dreng 12 en pige 10 Rd., desuden har enhver et Faar paa Græs og Foder. En daglejer faaer 8 sz. om Vinteren, 16 sz om sommeren foruden Øl og Mad. De røge meget Tobak, drikke i Grøften gammelt Øl og meget Brændeviin, og Folkene vil leve godt. Gaardene ere for det meeste alle udskiftede, men ikke alle udflyttede, der ere endog smaae Parceller til Huse paa 1 Yd. Hartkorn. Qvæg og Heste tøjres i Reeb af Haar, Hamp eller Bast. Tørvemoser gives enkelte Steder. Underskov haves til Fornødenhed, Brænde kan faaes til Kiøbs for 3 - 4 Rd. Favnen, med de Bønder som giøre Hoveri, faae Udvisning, endog Huusmænd og Junkere.

Her i denne Egn har jeg været 4 Gange, skjønt paa forskellige Steder, hvorfor jeg desto bedre kan udvikle adskillige forekommende Seeværdigheder, især den østre og søndre Kant af Fyen, og denne Tour følger jeg og nu med min Beskrivelse, da jeg siden vil tale om de øvrige Egne af Landet og Odense, paa Tilbagereisen fra Holsteen igiennem Fyen.

Rønninge Søegaard ligger nydelig ved en Søe, er grunmuret 2 etager med Spiir, Markerne ere godt dyrkede, jeg formoder der gives Mergel paa Brinken ned imod den Aae der udløber fra Søen, thi Jordarten syntes at vidne derom, men med en Tjørnekjep som jeg havde hos mig, kunde jeg ej komme dybt nok for at give min Formodning Vished.

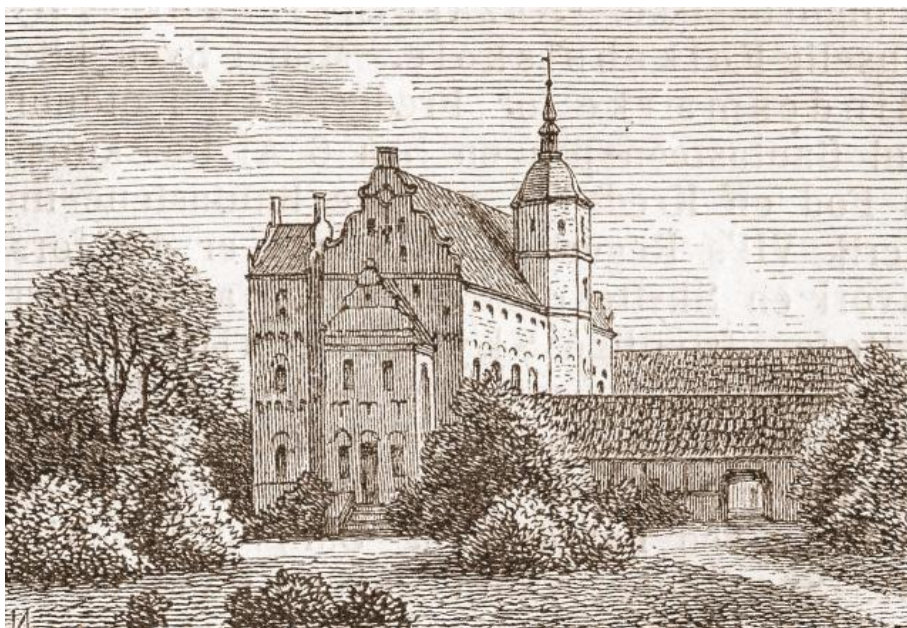
Rønninge Søegaard

Frørup, en smuk Bye med teglhængt Præstegaaard, her i Egnen ere endeel Buskaser, slangeformige Bække, Banker, gode muldleerede Jorde, mange løse, større og mindre Steen paa Marken, Korn og Klever stod prægtig, her ere endeel Offerhøje 3 eller 4 store Steen, hvorovenpaa hviler en flad Steen, hvis Størrelse

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

synes at gjøre det ubegribeligt for Nutidens Mennesker, hvorledes Forfædrene have kundet faae den opslæbet paa de andre, desuden ere her endeel Begravelses Høje fra de hedenske Tider omsatte med Steen. Hos en Bonde saa jeg en meget stor gammel Piil, dog de 2 Popelpile paa Sollinge Kirkegaard ere endnu større, en af dem var 5 3/4 Alen Omkreds, de vare nylig stævnede, der foregives at de skal plantede for 117 Aar siden af Skolemesteren, da Skolen endnu var i Kirketaarnet. Her ved Frørup er en berømt Kilde, der besøges St. Hans Aften. I Nærheden er den gamle Herregaard Ørbeklunde, Grundmuur, omgivet med Graver, og ziiret med et højt Taarn.

Ørbæk Lunde Herregård.

Ringe, er smuk velbygt Bye, har et godt Vertshuus og en flink Vert. Kirken er kiøn, belagt med Blye, har Orgel, og endeel kostbare Begravelser. Her er et velindrettet Hospital for 6 gamle Mennesker. Præstegarden er teglhængt, men behøver Reparation. Uden for Byen er Glue Søe, som skal være meget dyb og fiskeriig. Overtroen fortæller, at der skal have været en Gaard, hvis Ejere spottede Præsten først i forrige Sekulum, og paa den Tid, veed man nok at Præsterne kunde meer end Fader vor, han lyste Forbandelse over Gaarden, den sank paa Stedet, og efterlod sig en bundløs Dybde, og en Søe, hvor ingen tør komme efter Solens Nedgang. Paa dens Brinker voxer fortreffeligt Græs, og i det lave faae jeg Mannagræs, som ogsaa gives flere Steder i Omegnene.

Jeg gjorde en Promenade igiennem Ringegade imedens Hestene bedede, og mødte en Mand i en brun Frakke, lille sort Paryk, og knortret Kjep i Haanden, formodentlig en Rejsende, han gav sig i Tale med mig, gjorde mangfoldige Spørgsmaale, og viste en slags Nysgjerrighed, der enten havde sin Grund i Enfoldighed, eller manglende Levemaade. Han vilde f. Ex. endelig vide hvem jeg var: En rejsende Naturkyndig, svarede jeg. Vi gik just forbi nogle Folk som saugede Brænde, Naturkyndig gientog han, hvem er da Opfinderen af Saugen - jeg maatte tilstaae min Uvidenhed. En Kat sprang over Giærdet; hvorlænge kan en kat leve? hvorlænge er hun drægtig? spurgte han atter, men bange for at røbe endnu større Vankundighed i min angivne Titel, blev jeg ham Svaret skyldig, skyndte mig til min Vogn og reisede bort uden at kunde erholde Underretning om hvem denne Mand var. Men paa Vejen pønsede jeg paa disse Spørgsmaal forelagde dem siden for nogle af mine Venner, og siden gandske slog dem af Tankerne, da de, som jeg spurgde derom vare ligesaa ukyndige som jeg selv. Nu ved min Hiemkomst har jeg derom raadført mig med mine Bøger, og

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

tiener den brune Mand til behagelig Giensvar, om han tilfældigviis skulle læse disse Blade, som vil sige ham hvem jeg er, at Grækerne anføre Talus som Opfinder af Saugen, en Søstersøn af Dalatus, som engang fandt et Kiæbebeen af en Slange, hvori endnu sadde Tænderne, og dermed hændelsesviis overskar en stykke Træe, og derved bragtes paa det Indfald at danne et saugeblad af Jern. Men Saugmøllerne ere meget yngre fra det 4 Aarhundrede. I Sverrig skal dog den første større Saugmølle være anlagt 1653, og altsaa heel sildig. En Kat kan leve 16 = 18 Aar, er drægtig 55 = 56 Dage. Altsaa er her mit Svar, men hvem den Spørgende var? den brune Mand, derom ønsker jeg fra ham selv Oplysning, og vil med Taknæmmelighed modtage Underretning derom med Posten.

Vejen gik over nogle banker, i Nærheden stod en Telegraf, dog mindre end den store ved Windinge, begge forskellige i Dannelse fra vore Søe-Telegrafer i Wordingborg og Tryggevelde-Amter, thi disse her i Fyen vare byggede omtrent som Nederdeelen af en Vindmølle, dog foretrak jeg paa andre Egne nogle smaae Telegrafer.

Jeg lagde Mærke til nogle smaae spidse Skilderhuse til Skiul for Vagterne ved Qvæget; de vare dannede af langhalm, som Hætten paa en Biekube og kunde omdrejes efter Vinden, af Størrelse at et menneske kunde sidde i Lye derunder for Regn og Uveir, saaledes stode der et næsten i hver Løkke, hvor Qvæget græssede, og under nogle fremtittede Hovedet af et Fruentimmer, med Blomster malet Soelhætte, som overalt er brugeligt der i Egnen; ingen Pige eller Kone gaaer ud, uden at have det pyntede laqverede Skiærm for Øjnene, derfor ere de og ikke saa soelbrændte som vore Landsbyeqvinder; men Skiønhed og Yndighed tilvejebringes dog ikke ved en smuk Soelhætte.

Her omkring ere mange Herregaarde, og Kirkerne ligge tæt ved hinanden; da Jordarterne ere gode, saa er Indbyggernes Antal ogsaa stort; her ere skiønne Skove, Buskaser, Bække; endeel Pile, Grøvter, Diger, Riisgierder, Hækker og Klever, saavelsom Korn og Qvæg, hvis gode Forfatning og Anseelse fryder den Rejsendes Øje, da Vindskibelighed fremviser sit Stempel ved enhver Gienstand, og man fristes til det Ønske: Gid du boede der.

Her omkring ere mange Herregaarde, og Kirkerne ligge tæt ved hinanden; da Jordarterne ere gode, saa er Indbyggernes Antal ogsaa stort; her ere skiønne Skove, Buskaser, Bække; endeel Pile, Grøvter, Diger, Riisgierder, Hækker og Klever, saavelsom Korn og Qvæg, hvis gode Forfatning og Anseelse fryder den Rejsendes Øje, da Vindskibelighed fremviser sit Stempel ved enhver Gienstand, og man fristes til det Ønske: Gid du boede der.

Qverndrup, en stor smuk Landsbye, med skiønne Gaarde, Kirken er anseelig stor og høj, ligger desuden paa en Banke, Taarnet, som er noget usædvanligt, staaer i Øster, indvendig er Kirken nylig prydet med Maling og en herlig Altertavle. Her er en stor, lys, nye, velindrettet Skole, en af de smukkeste jeg har seet. En bager boer her i Byen, som har en nydelig Have, Hækkerne og Lysthusene ere som Muure saa tætte, og dog alt af Ligustrum, Lind o.a. dl.

En god Giæstgivergaard og et Hospital pryder Byen, foruden Præstegaarden, der især udmærker sig ved et smukt Stuehuus og en dejlig have, hvori ere anbragte mange Perspektiver ved blot natur og Hækkernes Anlæg; men især et er fortreffeligt; thi naar man i Stuen sidder ved Spisebordet, og en liden Luge aabnes, har man Udsigt igiennem 2 Lysthuse over Parken, Agrene, Vejen til de fiernere Skove, et gandske fortreffeligt overraskende Perspektiv. Fra Qvistværelset er en skiøn Udsigt; der opholder Præsten sig for det

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

meste iblandt sine Bøger i forskellige Sprog og Videnskaber, for at moere sig og adsprede sine Gienvordigheder. Han har en stor Samling af Kobberstykker, og da jeg just selv ogsaa har en betydelig Deel af danske Digtere og lærde Mænds Kobbere hængende i min Stue, saa havde jeg her megen Moroe ved at see adskillige Stykker som jeg ikke besidder. Præstegaardens Avling er forpagtet bort, som ligeledes er Tilfældet paa endeel andre Steder i Fyen; jeg har yttret mine Tanker om dette Skridt i mine oeconomiske Afhandlinger; men her og flere steder kan der være gyldige Grunde til at billige Bortforpagtningen.

Præstens tvende Døttre, 10 og 11 Aar, havde større Kundskab i Sprog, Kultur og Videnskaber, end man skulle kunne formode hos saadanne to smaae moderløse Piger. Men deres Fader og Faster danne dem selv, og have megen Ære af deres Opdragelse. Forsynet hvile over dem fremdeles og gjøre dem lykkelige paa Livets bane!

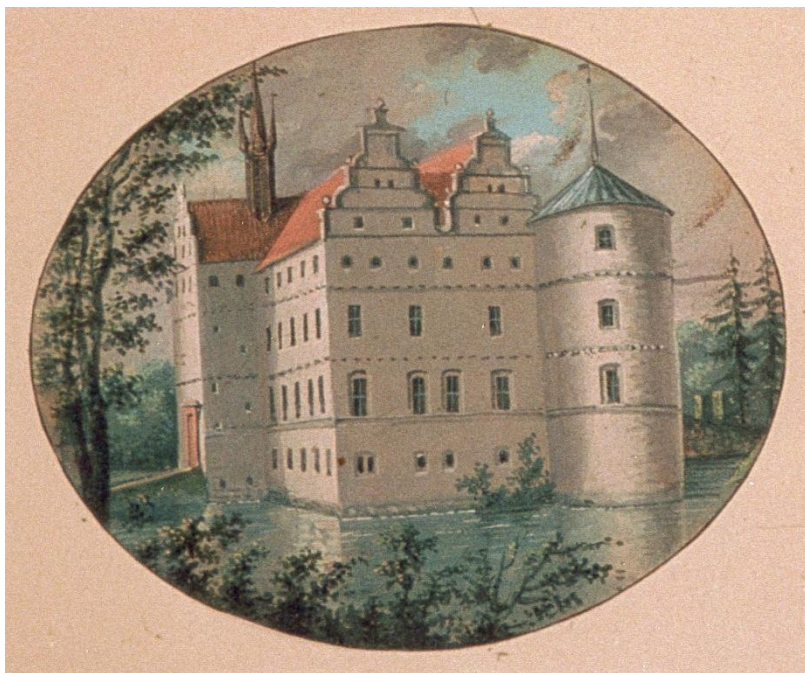
Uden for Præstegaardens Port, er en stor Dam med en Øe i Midten, hvorpaa er plantet et skyggefuldt Træe, omringet med Græsbænke og Blomsterhækker, ved Siden ligger en Jolle med Fiskerredskab, Garn o.a. dl. Sognet er stort, Indbyggerne tildeels formuende; de have Guds Velsignelse af Korn, Klever, Smør, Ost og andre Nødvendigheder.

I et Brev fra Præsten der paa Stedet hedder det: "Qverndrup Folk ere i Almindelighed meget stræbsomme og flittige, og jeg kan med Sandhed erklære, at der gives maaske kun faa Egne i landet, hvor der hersker mindre Raahed i Sæder, mere Ambition og Kultur blandt Bønderne end just her. I de 13 Aar jeg har været Præst her, har jeg ikke hørt noget usømmeligt af nogen, eller seet en eneste Mand Beskiænket ved Bryllup eller Gildeslaug. Bønderne udmærke sig ved Høflighed og Kierlighed i al deres Omgang mod deres foresatte, ved Medlidenhed imod de trængende og Velvillighed imod sørgende Brødre. De Gamle have ikke megen Kundskab, saare faa kan skrive eller læse Skrivt, men de læse godt i Bog, som man siger. De unge derimod skrive og regne særdeles godt, ja finde endog fornøjelse i allehaande nyttig Lektüre. Endeel af dem holde stedse Aviser og smaae periodiske Skrifter; og udkommer der et nyttigt Skrivt, som ikke er for kostbart, ere de strax villige til at kiøbe det, ja undertiden kan her i Sognet afsættes til Almuen 200 Exempl. af et eller andet lidet Skrivt."

Egeskov, en gammel Herregaard med Spiir paa, hvis Vaaningshuus har 3 Etager. Man fortæller den har saa mange Vinduer, som Dage i Aaret, saa mange Dørre som Uger, og Skorstene som Maaneder; Gaarden er bekiendt af sit skønne Fiskerie, Skove, Vildt, marker og Have. Tæt derved ligger en anseelig Landsbye af samme navn, hvor der holdes et aarligt marked, hvorhen de fleste Fynboer sammenstimle for at kiøbe, sælge og hilse paa hinanden, saa det er bleven et Ordsprog: Ja sees vi ikke før, saa samles vi paa Egeskovs Marked. Menneskernes mangfoldighed ved denne Samling kan neppe troes, uden af den som selv har seet det. Paa Marken ligger der mangfoldige Steen, vel ere der opsatte en hoben Steengiærder, men der ere Materialer endnu nok tilbage. Jordens Dyrkning og Afgrøde har intet fortrinligt hos sig, men Fældeskabet hindrer og binder Hænderne paa Indvaanerne. Vejene vare ikke gode. Megen Buskase burde opryddes, men dette og meere raades der ved Bod paa ved Udskiftningen naar den foretages. Piil findes der mange af, men Skade, at det ikke er af den bedre art, der lønner rigeligere Umagen at plante og opelske.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Egeskov 1830

Steenstrup svarer til sit Navn, thi Markerne have mange Steen, og endda gjør man sig Umage at tilvejebringe flere ved Flid og Omkostninger, jeg meener Muursteen som brændes i Præstens Ejendoms Gaard, i en dertil indrettet Teglovn, som er opsat af Kamp, med en Port midt paa til Indkiørsel; der brændes 32000 af Gangen, gode, store gule Steen, ogsaa nogle røde, saavelsom Tagsteen; Værket drives ved Tørv allene, hvoraf haves Overflødighed i en nærliggende Mose, og Leeret ligeledes strax ved i en Banke; der brændes i 12-13 Dage. I Steden for Æltningen med Heste eller Stude; bruges der en Maskine, omtrent som Skruen i en Caffemølle, der udjevner og søndergnider Leeret, og omtrækkes af en Hest. Til hver Ovnfuld Steen forbruges omtrent 200 læs Tørv. Det koster meget at lønne de mange nødvendige Arbejdere, men Fordelen er dog klækkelig. Indretningen med Ovn, Lade, Former, Strygeplads o.s.v. er simpel, men særdeles god. Værket ligger ved Vejen paa højre Haand, og er værd at besej for den, som har nogen Kundskab om Teglovne i Almindelighed, da man overbevises om, at et simpelt Landsby-Anlæg kan levere gode, maaske bedre Muursteen end større, bekostelige og konstlede Værker, der holde Inspectører, Mestere, Bogholdere, Casserer o.s.v.

Præstegaarden i Steenstrup udmærker sig især ved en herlig Kornlade, 11 Fag med Lude ved begge Sider og 22 Alen høj, bygt efter egen Indretning, saa den rummer ligesaa meget som ellers 30 Fag sædvanlig Bygning. Her er god Humle, mange Kartofler, og Præstens Korn paa Marken lovede den bedste Afgrøde, thi Jordens hele Behandling viste, at han var Landmand baade praktisk og theoretisk.

I Nærheden ligger **Leutved**, en gammel Herregaard hvis Bygninger ere tildeels Bindingsværk. Paa Marken stod Kornet og Græsset gandske godt. En Hestestald er der, som er meget smuk ja næsten for smuk til Heste.

Krogenfeld (Krogthenlund), en nye prægtig Bygning af 3 Etager, beliggende lige under Skoven, staaer under Arbejde og har Anseelse til at blive meget smuk; kun Skade, Beliggenheden er ikke godt valgt, da den mangler Udsigt. Den har raa Jorder, som tildeels ere Siide og ikke af den bedste Art; mange Grøvter vare

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

begyndte paa til Vandleddning og Vejes Anlæg. Endeel andre Herregaarde og Egne her i Nærheden anmærker jeg paa Tilbagevejen gennem Fyen.

Svinninge, en stor Bye; Kirken er høj med Spiir paa, som kan sees langt borte, da den er henimod 80 Alen i Højden, og ligger desuden paa en Banke. Uden for Kirkemuuren laae en meget stor Vandsnekke cochlea archimed. Gadepladsen er rund og meget breed. Gaardene ere vel byggede, dog kun med klinede Vægge. Præstens Have er smuk og nydelig, med Buegange og Lysthuse af Ligustrum, hvorfra haves en fiærn Udsigt over Marker, Skove og Stranden. Jorderne der til Byen ere gode, ikke sandede af Betydenhed, men Muld og leer; Afgrøden stod meget paa Agrene.

Tæt derved ligger

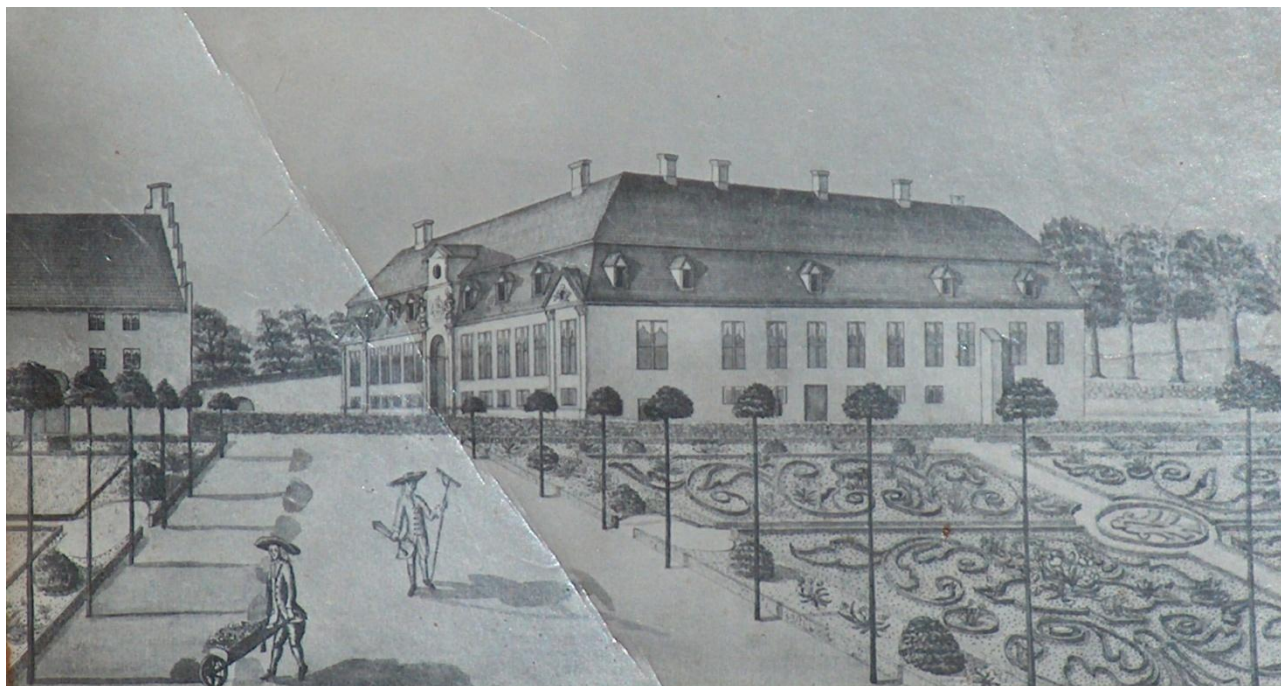
Glorup, en stor Herregaard, som i sin Tid har været meget ziirlig og prægtig paa Bygningerne, men nu behøve Reparation; en skyggefuld Allee er anlagt til Gaarden, saaledes at begge Kirkerne i Svinning og Langaee ere i Perspektiv fra hvilken Side man kommer. Godset og Bønderne til Glorup er i ypperlig Stand og ferme Agerdyrkere. Gaarden og Haven er anlagt paa et Morads og derfor seer man i Kanalerne, Graverne, ja selv i Hækkerne saa mange Siv at fremvoxe; Haven er betydelig stor, den har mange og overmaade brede Alleer, Buegange, Kaskader, Damme, Broer, Lysthuse, adskillige Vexter, Urter, Træer, Blomster og Kiøkkensager; nogle Gange føre lige ind i Skoven der bestaaer af de rankeste og skønneste Træer, andre støde til den betydelige Dyrehave, alle ere de lukkede med giennemsigtige Porte af grønmaalede Messingtraadsgitter. Der er meget seeværdigt i denne anseelige Have, Postementer, Billeder, Vandspring, Urner, Bassin, rislende Bække, Forhøjninger, Sneglegange o.s.v. En herlig Udsigt paa nogle Steder til Beltet, ja til Korsøer over saa mange mellemkommende Naturens Gjenstande. En Eremit sidder i en Hytte under en Banke, jeg forskrækkedes, da dette Billede rejste sig og bukkede, men det skeer ved et Bræt, der ligger skiult i Døren ved Indgangen, naar man træder derpaa, bevæges Eremiten der er udklædt med al behørig Dragt, langt Skæg, har en Bog i Haanden, og i det heele indgyder Ærefrygt formedelst Alder og skumle Boelig, som udvendig er belagt med Moos og Bark. Naar man gaaer op fra den rislende Kilde, der ligger i en Cirkel af meget ranke Træer, igiennem en Labyrinth af mange Buskværker, støder man paa en Forhøjning af Naturen, der ved Konsten endnu er gjort højere, derpaa er opreist en Colonne af prægtig vattret Kalksteen til Erindring om den Moltkiske Families Sammenkomst i Fyen, med en lang latinsk Indskription, og adskillige Sindbilleder udhugne i de af marmor paahængte Medaillons; deriblandt staaer 2 Hænder, som modtage hverandres venskabelige Tryk. Hele Støtten er gjort med Smag, og kan sees i en viid Frastand.

Paa en anden Forhøjning staaer en prægtig, kostbar Pavillon, og desuden af hvid italiensk Marmor: Andromeda i Menneske Størrelse, bunden til en Klippe med et Havdyr ved Siden, som søger at opsluge hende, da Perseus just kommer hændelsesviis til for at redde hende. Det er et sandt konststykke af Bildhuggere; thi enhver Muskel, Aare og Afrunding paa Legemet er afbildet, men endnu mere, man seer hos dette livløse Marmor Affekterne selv udtrykte i hendes Forfatning: Smerte, Frygt, Desperation og Haab. Men den vidtløftigste Beskrivelse er ikke fyldestgiørende nok, uden saa er, at man selv er Øjenvidne til dette herlige Bildhuggerie. Derfra haves atter en skøn Udsigt, og selv igiennem Irgangens Træer skimter man Vandspringet, der spiller med 18 bueformige Straaler.

Glorup er ellers bekiendt af sine anseelige Skove, skønne Fiskerie, Dyrehave, mange Jordforbedringer, Plantninger, Steengierder og andre Indhegninger, der alt er i god Stand, og forbedres endnu mere hvert Aar. Der er fortreffeligt Vand, som ledes ved Render fra en nærliggende Kilde. I Nærheden er en anden Herregaard Anhof, som ligger under Glorup, har ogsaa gode Jorder og megen Skov.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Glorup Slot ca 1850

Gudbjerg, en Landsbye, ligger i en Dal omringet af Banker, hvorover der er slem tildeels steil Vej. Jordarten er leeret og steenrig; man seer ikke megen Skov i Omkredsen, men Udsigten oven paa Bankerne er ret behagelig, derimod er Jordarten skarp og har kun ringe Græs og Korn. Dog bliver det vel anderledes naar Udskiftning engang foretages, og ved Fællesskabets Ophævelse kan endog disse Banker og andre ufrugtbare Steder blive opdyrkede til sand Fordeel for Besidderen deraf. Kirken har intet udmærkende, ved Taarnet ude paa Kirkegaarden ligger en simpel hvid Steen uden alle Sirater, hvorunder er begravet en formuende og anseelig Adelsmand, Ridder, Geheimeraad og Ejer af betydelige Godser, men paa hans Gravsten staaer intet andet end: Her under hviler Fr. Chr. Scheel, fød. d. 25. Nov. 1735 død d. 11 April 1798. Et jern Gitterværk omringer Graven, giort særdeles vel og smukt, dog simpel af Jesper smed i Lakkendrup; bedre og nettere i Arbejdet skulle kun faa Smede gjøre det i Staden selv.

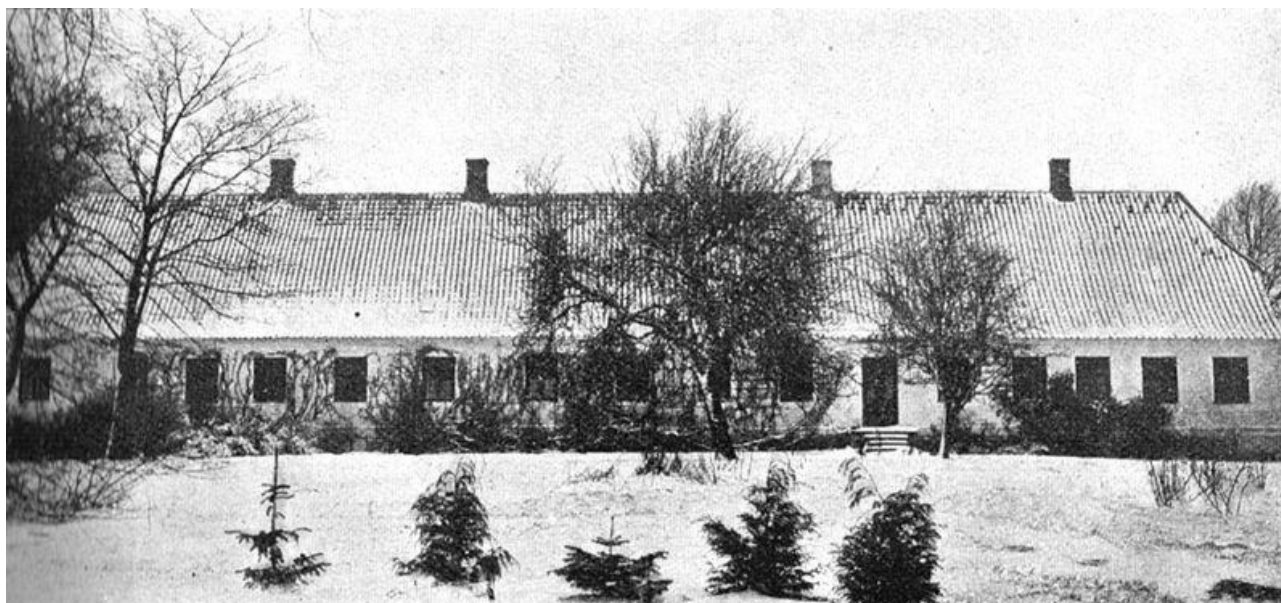
Gudbjerg Præstegaard er en af de meget smukke og ordentlige, som jeg har seet baade ude og indvendig; trofast bygget, godt og magelig indrettet, pyntelig i Værelserne, jævn Steenbroe i Gaarden, og sørget for alle Beqvemmeligheder af den forrige Præst, som ligeledes har siiret Haven med nydelige Buegange, Hækker, Træer, Plantninger, Blomster o.s.v. Han har bygget et smukt Huus til Enkesæde for Kaldet, med tillagt Jord. I Nærheden ligger Herregaarden Mullerup, hvis Jorder give god Afgrøde, men med Umage og omhyggelig Behandling; derimod haves betydelige Skove og gode Enge, saavelsom og en herlig have.

I **Brudager og Gudme** sogne er jorden meer skarp, og Afgrøden staaer ikke saa godt som i de forbenævnte Egne; dog voxer der skjønt Græs nede ved Søen, hvori haves adskillige Sorter Fiske. I Nærheden af Herregaarden Broholm, en anseelig Bygning, omgivet med Grave; Vaaningshuset har Taarn og Spiir. Korn og Klever stod godt paa Marken, og Skove øjnedes i en viid Omkreds.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Klingstrup Herregaard, hvis Bygninger have intet Fortrinligen, men der er en smuk Have, godt Fiskerie, skønne Skove, ellers er Egnen kiøn i Henseende til Udsigt, men Jordarterne skarpe, her er en dyb Aae og en Broe, hvorover Passagen falder.

Klingstrup ca. 1900

Skaarup Bye kommer man til efter mange Ombøjninger af Veje, Dale, Bække og ubehagelige Kiørseler frem og tilbage. Situationen er afvejlende og skøn ud over Beltet og Øerne, endeel Skove, seer man endnu, og overtydes ved Sandsynligheden at meget meer fordum deraf har været her i Egnen, hvorfor Byen egentlig forhen er kaldet Skovrup. Kirken er ikke smuk, behøver Reparation, og Præstegaarden er gammel, men har dog endeel godt Tømmer; den nuværende Præst vil vist nok istandsætte Alting behørigen. Præstegaardens Marker ere betydelige, kan blive saare indbringende ved tilbørlig Agerdyrknings Flid, da Beliggenheden viser, at unyttigt Vand kan afledes. Der ere forskellige Jordarter, men ingen gandske slette; der er en Banke af Naturen, som fortiente at forhøjes endnu meer ved Konst, derfra blev da en særdeles herlig Udsigt, og et nydeligt Vaaningssted for den trætte Vandringsmand, især om Vandet beplantedes i en Runddel med en Snees Aske, Espe eller Lærketræer.

Bønderne i denne Bye og Sogn ere flittige Agerdyrkere, da de alle ere udskiftede, men de gjøre kun efter hvad de have seet at lykkes for andre. Deres øvrige Kundskaber strække sig ikke videre end til nogen Christendom efter Pontoppidan. I heele Sognet er der kun et Par af Bønderne som kan skrive, slet ingen kan regne uden blot i Hovedet; derfor har Præsten oprettet en Søndagsskole, hvori alle kan lære at skrive rigtigt og tillige regne, hvortil allerede har meldet sig omtrent en Snees Stykker, formodentlig flere komme siden. Men alle de Unge paalægges at lære at skrive i den ordentlige Skole. Saare faa ere drikfældige, saaledes at de blive beskiænkede, og dog ere der i Skaarup Sogn en halv Snees Kroer, som jeg har læst et Sted paa Prænt, jeg tror i Minerva.

Der omkring i Egnen og Sognet findes gode Professionister, men i Særdeleshed en fortreffelig Uhrmager, navnlig Fisker, der tillige er Orgelbygger og Instrumentmager, hans Arbejde søges meget; men exam. Giordemoder mangle, som dog ere saa nødvendige. Her ere anlagde store og brede Veje, plantede paa

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Siderne med Piil, og især blandt disse udmærker sig den Vej herfra til Holmdrup, en vel bygget Bondeby, der i en Snees Aar har været udskiftet, og viser følgende Frugterne heraf paa de vel dyrkede Agre og Enge. I en Omkreds her forefindes store Skove og dejlige Underskov; men en slem Kiørsel igennem adskillige Omveje, indtil man endelig opnaar den store Landevej, der løber fra Beltet til Svendborg.

Biørnemose, en Herregaard, ligger romantisk skøn ved Stranden med Udsigt til Svendborg; de mange Øer, Skibene som forbisegle, og er selv omcirklet af Skove, har betydelig Fiskerie og Jagt.

Tveed, en liden Landsbye med skønne Gaarde og Huse, hvoriblandt endeel ere pyntelige baade paa Bygning, Vinduer, Stakitter og hosliggende Haver. Kirken er liden og smuk med Orgel og dejlig Altertavle. Her stod jeg paa min Vens Grav, forhen Præst her: Th. Ross Højer og Hustrue Ingeb. Plum, Fred hvile over deres Aske!! Paa Præstegaardens Bygninger og Mark er af nuværende Præst anvendt megen Flid og Bekostning, især en Anseelig stor Kornlade, en Qvægstald indrettet paa holsteensk, og beqvem Hestestald, som iblandt andre indeholdt nogle vakre, store Plage.

Der er indrettet en Baggaard til Sviin, Vedkast o.s.v., som indhegnes med en Kanal, der desuden tiener til Vanding for Kreaturerne, Megen Steenrydning var foretaget i Marken, og endeel Steengiærder opførte, dobbelte Grøvter til Vands Afledning; saa jeg behøver ikke at sige hvor godt og ypperligt Afgrøder tegnede sig paa hans Agre og Enge; thi det Heele viiser, at han er en Landmand der bruger Overlæg til det meest

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

nyttige i Jordforbedring. Bøndernes Jorder vidne ogsaa om Vinskibelighed baade med Rydning og Vands Afgravning; de indeholdt ikke meget Sand, men meest Leer, Muld og paa sine Steder Mergel, især hvor Jorden tilforn har været suur, men nu ved Udtørring bleven pløjbar. Paa denne Vej indtil Svendborg seer man endeel gyselige dybe Dale, Banker og Klinter, som fremrage heel stejle, hvorfra Leerklumper nedrulle i Hobetal; derimellem staae Buskase og grønne Græspletter, som er et behageligt overraskende Syn, og seer man til den anden Side, haves næsten den samme Prospekt som paa Biørnemose ud over Stranden og de nærmeste Egne og Skove.

I **Svendborg** ere 2 Sogne som begge tilhobe indeholde næsten 300 Huse og Gaarde, og i alt et par tusinde Indbyggere, unge og gamle iberegnete. Byen er meget gammel, fra Kong Svend Orathes Tid, hvorfra dens Navn hidledes.

Svendborg har endeel Agerjord, som dog er for det meste optaget og opdyrket Skov, der er beliggende paa Banker og Hældninger, følgelig noget vanskelig at pløje, men giver skøn Afgrøde, da man har Giødning nok at hielpe den med. Der kan græsses got en 5 til 600 Høveder paa Byens Marker, Hver Huus og Gaard har ellers sine visse Agre i Marken, som ej maae afhændes fra Stederne. Her var stort og skiøndt Qvæg, men Sviin taales ikke løse.

Svendborg før 1850

Udenfor Byen løber en stor Bæk, der driver tvende Vandmøller, og derfra indledes ogsaa Vandet ved render til Posterne og Brøndene. Ørkild Slotsbanke Ligeledes uden for sees Rudera af et fordums Slot, og efter al Sandsynlighed har der i Oldtiden været nogle Volde og Befæstninger omkring til Byen, da ventelig dette

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Slot, der kaldes Ørkel, har været Fæstning. Her har ogsaa været Munkeklostere i gamle Dage, hvoraf nu intet mere er tilbage end Klosterkirken, hvori der blot holdes Faste og Liigprædikener; derved er et lidet Hospital og en dansk Skole. Saa smuk som Svendborg er at see til uden fra, saa ønskede jeg dog ikke at boe inde i Byen, uden at jeg var enten Handlende eller Søemand, thi som Videnskabdyrker er atmosfæren mig for tung i denne lave Beliggenhed; heller da, om galt skulle være, tog jeg Boepæl paa Breininge Taarn; jeg ynder gjerne et Sted, der har høj Beliggenhed, med Udsigt og frisk Luft, derfor bliver jeg og, til manges Forundring, boende i mit lille Everdrup, hvor saa mange af mine Formænd ere fraflyttede. Vel sandt, Vinteren er koldere paa høje Steder men Kulden kan tæmmes ved Kakkelovnen, og man nyder derimod saa mange andre Fordele af Naturens Behageligheder; naar den lavt Boesiddende undertiden plages af Taage, mefitiske(?) Dunster, sure Vandstader, uhyre Sneedriver og andet deslige. Ja stormen raser med større Heftighed paa Bankerne end i Dalene! Men selv der, er Vinden ikke saa ubehagelig eller ødelæggende, som naar den indeklemmt mellem Biergene, svøber sig om de forekommende Gienstande, og henriver dem med Heftighed.

St. Jørgens Præstegaard er liden men smuk og beqvem bygget; paa Qvisten er der Altan, hvorfra haves en skøn Udsigt, især da Præsten tillige har meget gode Kikkerter, over Stranden til alle omliggende Egne. Præstegaarden har 7 smaae særdeles frugtbare Vænger, hvoraf nogle ere bortforpagtede for 170 Rdlr. Aarlig, den har tillige Kongetienden af Sognet. I Præstegaarden giøres meget godt og særdeles smukt hiemmegiort Tøj, der i Finhed og indvortes Godhed ikke eftergives Krambodens Tøj. Haven er seeværdig, ikke formedelst Urter, Blomster og Frugttræer, thi dette er tildeels ikke plejet tilbørligen, men formedelst Kilder, Vandspring, Kaskader, Bassin og meget skøn Udsigt fra nogle Forhøjninger; der ere smukke, naturlige, grønne Lysthuse, Buegange af tykke, ranke Elle og Asketræer; Haven ligger paa en Brink, og Kildevældet bryder nogle Steder ud, hvor det ikke burde. Søen ligger strax neden for, hvor Skibene passere daglig forbi. Her omkring ere endeel Strandhuse, der leve af Fiskerie, og fange Mængde af Torsk, Aal, Makrel, Flyndre, Giedder o.a.dl. Vandet i Stranden voxer og aftager hver 6te Time, naar Uveir ikke hindrer, dog er det ikke saa meget eller saa stærkt, som ved Elben og Ejderen, da her ere ingen Grunde men Dybde nogle Favne fra Strandbredden.

St. Jørgens Kirke er liden og simpel, der hører egentlig ingen Meenighed dertil uden alene Hospitalet, som er bygt i 2 Længder af Grundmuur til Fattige og Gamle baade i og uden for Bondestanden, hver Lem har Huusværelse, Brændsel, Have og 20 Rd. Aarlig. Dette Hospital er egentlig bygt først Anne 1372 for Spedalske Syge, men nu i sildigere Tider udvidet, tilbygget og forbedret af Hvidkilde Ejere, som bevise megen Godhed imod Lemmerne; deres Haver ligge ud imod Stranden og ere vel dyrkede med adskillige Kjøkkenurter. En bred Port er der igiennem den længste Hospitalsbygning, som Indgang til Kirkegaarden, men tillige saa lav at kun meget smaae Vogne kan køre derigennem. Nogle fornemme Hospitalinder boe ogsaa der, som jeg slutter af Gardiner og Skalusier i Vinduerne.

Seerup er Annex til forrige (St. Jørgens), den ligger ret kiøn ved en Søe der er halvrund; Byen har en Snees Gaarde og nogle Huse, hvoraf endeel ere velbyggede. Et stort Gadekiær, gode Haver og veldyrkede Marker; fra St. Jørgens og hertil er en slem, bugtet steenet, sumpig Vej, derimod den Vej fra Svendborg til Hvidkilde og saavidt Baroniet strækker sig, er saa bred og saavel anlagt, indhegnet paa begge Sider med tætte Hækker, at den overtreffer den Vej fra Kiøbenhavn til Damhuset, thi her ere saa mange Naturens Afvexlinger og Behageligheder, som fryder Øjet, og kiørslen selv saa jævn paa den idelig vel vedligeholdte Vej under Buen af høje, ranke Træer, at ingen Færdsel kan være ønskeligere for den Rejsende.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Paa begge Sider af denne Vej ligger Teglværk, Fabriquer af Bomuldstøj og Strømper, samt Blegepladser, jeg besaa det alt og fandt Indretningen fortreffelig, saavidt jeg kunne bedømme; thi meget overgik mine Indsigter, men Orden, reenlighed og prægtig Bygning var der i alle Verkstederne; Maskinerne smukke, og Folkene høflige og velvillige at vise hvad man ønskede og spurgte om. Teglværket forstod jeg mig dog noget paa, Anlægget var stort, Steenene gode og velbrændte, Indretningen næsten som paa de fleste andre større Værker af det Slags.

Mange nydelige Huse og prægtige Bøndergaarde ved Siderne af Vejen, og alt dette er frembragt af Hvidkildes virksomme og patriotiske Ejere. Jeg kalder Bøndergaardene prægtige, saaledes ere de overalt paa Godset og Baroniet, 3 Længder, alle af Eegetømmer, selv Skillerumme, med brændte Steen i Tavlerne, udfugede, store Vinduer, malede Porte, Dørre, Gaule og Stakitter, nogle Gaarde vare for længst færdige beliggende i deres Enemærker, nogle stode endnu under Arbeide, skønnere Gaarde har jeg ikke seet i det egentlige Danmark, de ere 40:50 Fag alle Længderne i beregnede, og Stakitter eller Steengiærder i Steden for den 4 Længde.

Seerup Kirke er liden og smuk udvendig, ingen Sirater indvendig, Kirkegaarden er beplantet med 48 høje Grantræer, Jeg hørde Prædiken, og anmærkede at de fleste Folk vare tilvoxne, høje, raske og godt klædte, Kirken var gandske proppet fuld, de stode med Ærbødighed og Andagt, ved Udgangen talte jeg i Hast 170 Personer, men der vare vist flere, thi nogle smuttede mellem de andre, som jeg ikke bestemt kunde tælle. Deres Vogne og Heste uden for Kirkemuren vidnede om den der herskende Velstand og gode Kornegn.

Hvidkilde, en Herregaard, Borgegaarden bestaar af 3 grundmurede Fløje, 2 Etager med blaat Tag, Landevejen til Faaborg løber saa tæt der forbi at alle Rejsende kan ses, der ere mange, store og smaae Værelser, kiønne og pyntede, især en stor Sahl 28 Alen lang og 13 breed, gevælbte Kiældere og mange andre Beqvemmeligheder. Et Stakit lukker Borgegaarden, derimellem løber Landevejen, tæt derhos er en stor Søe, som bag til er bevoxet med stor Skov i en Runddeel; i Søen selv ere adskillige Holme, et par deraf med Træer, Buskase og et lidet Huus; for ved Søen mod Vejen er en Lysthave, engelske Anlæg, Irgange, Sejlsbaade, Fiskerredskab, Hvilebænke, Lysthuuse, fremmede Plantninger, Rørsiv, Joller, Flydebroe o.s.v.; desuden en liden nydelig Vandmølle, hvis Bæk styrter sig i Søen.

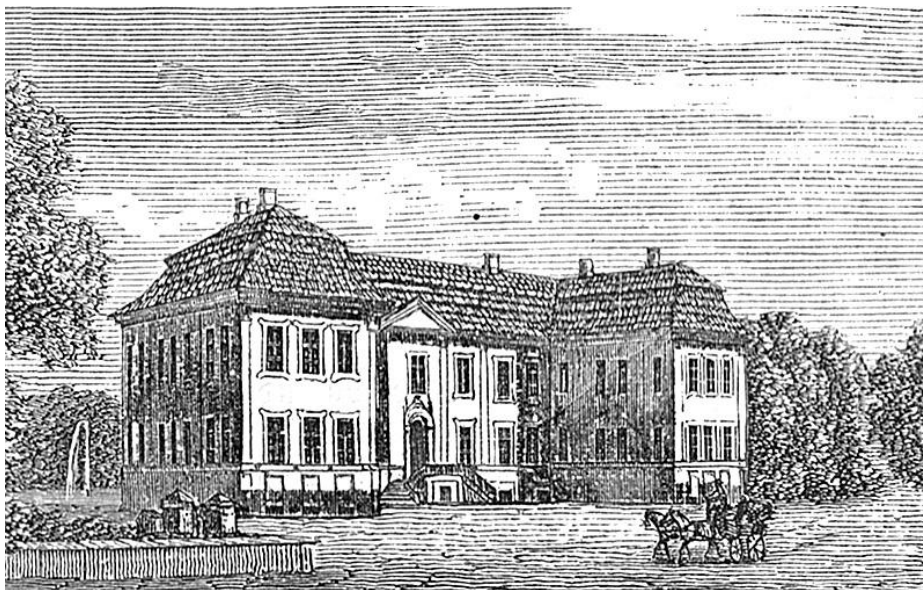
Siden passerer man forbi tætte Hækker, høje Steendiger, Buegange, Alleer, adskillige nye Situationer, herlige Kornmarker, forbi Dyrehaven, hvor der er Træer af forskellige Sorter, forbi dejlige jævne Enge og Moser ind i Frugthaven, bag ved Hovedbygningen, som er omhegnet af ranke, store Elle, Ask og Eegetræer; Haven har alt hvad man vente af en herskabelig Gartner, desuden adskillige fremmede Træer og Planter, saavelsom Pomeranzer, Laurbær og Myrtetræer. I Drivhuset og Ferskenkasserne sagde man mig vel Navne paa adskilligt, men jeg erindrer det ikke.

Ladegaarden ligger for sig selv, ligeledes Staldene, som alt er i god stand, hver Deel til sin Bestemmelse; megen betydelig Skov er der til Gaarden, Markerne indhegnede med Steen, Moser udtørrede, unyttig Buskase opryddet og Agerdyrkningen i en herlig Stand. Gaarden har 8 Hovedløkker hver omtrent af 69 Tdr. Land, hvoraf 3 Aarlig bruges og 5 hvile, drives først til Byg, siden Rug og derefter Havre; 5 Skovløkker, hver af 26 Tdr. Land bruges i 2 Aar til Boghvede og Rug. Enkelt Korntiende oppebæres i Natura af 949 Tdr. Hartkorri, som alt er udskiftet af Fælledskab; der avles Aarlig 3:400 Læs Kleverhøe og Enghøe omtrent det halve. Der græsses med Køer, Ungnød og Heste over 300 Høveder; der fødes Sviin paa Skoven med Olden

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

over 200. Hoverigiørende Bønder ere 64. Her er en fortreffelig humlehave og anden Kiøkkenhave, en anseelig god Tørvemose, Fiskerie i Søen, Aaen og nærliggende Strand.

Hvidkilde 1870

En anden gammel Herregaard som drives under Hvidkilde ligger strax derved, naar mari igiennem en Allee ved Møllen bøjer om paa højre Haand, og kaldes Nielstrup; Lade og Staldbygninger ere Grundmuur, Borgegaarden er afbrudt, kun et højt tykt stykke Muur staaer tilbage, hvori ere addskillige større og mindre Huller, disse Rudera og Egnen derhos i Nærheden have ærværdigt Udseende. Man Fortæller at her i Oldtiden skal have været et Kloster og Reliquier, hvortil de Overtroiske gjorde jævnlig Valfarter; enndeel Legende veed Almuen desuden at fortælle om dette Sted, der ikke ere værd at benævne eller igientage.

Nielstrup

Wester Skjerninge, en stor Bye, mange godt byggede Huse og Gaarde, Kirken og Vester Skerninge præstegård. Præstegaarden have godt Udseende, jeg var for kort hos Præsten, og kunde ikke bese hans Marker og øvrige Indretninger som Rygtet dog har fortalt saa meget fordelagtigt om, da han baade er theor. og prakt. Landmand; saa meget ved jeg, at han har bortforpagtet sin Avling, med Forbeholden af 8 Køer og 2 Heste, da han som Provst har mange Embedsforretninger.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Her er en skøn Situation og Udsigt til Kirkerne i Allerup og Egense, som ligge højt, her er et Giestegiverhuus, som har uden for Døren Kongens Navn i Ciffre paa en Tavle, til Tegn paa at det er en privilegeret Kroe; saadan Skildt sees ogsaa flere Steder i Omegnen paa Kroehusene. I Nærheden ligger **Bejerholm** et smukt teglhængt Sted, med skønne Marker og Have. Man rejser forbi adskillige Gaarde, der tilhøre Rødkilde, og ere byggede paa en egen besynderlig Maade, nemlig 2 Huuslængder i en Vinkel, hvoraf det ene Huus, der er Lade og Stald er meget breed, høj og lang, det andet derimod et almindeligt Vaaningshuus. De ere byggede godt af Eegetømmer og brændte Muursten, og man sige, der er megen Sparsomhed og Beqvemmelighed ved saadanne Bøndergaardes Bygninger, da de andre Kanter af Gaardsrummet er indhegnet med Plankeværk eller Kampesteen. Afgrøden paa Agre og Enge var just ikke med det Bedste. Landevejen meget god og jævn, tildeels beplantet paa Siderne med Hækker, ellers høje Grøvter, Diger eller Steengierder, thi der er megen Færsel ideligen.

Rødkilde Herregård

Rødkilde, en Herregaard, af Bindingsværk, baade Stue og Ladehusene, men Tavlerne ere smaae, Stolperne sidde tæt tilsammen, saa Bygningerne dog er meget trofast, og man skulle udvendig fra ikke formode at der fandtes saa smukke Værelser indvendig. Gibsningen, Malningen, Betrækket, Panelet, Dørrene, Møblerne, ere alt efter den nyeste og bedste Smag, nylig prydet og ziiret med alt det Fornødne for et fornemt Herskab, og dog er Ejeren deraf med al denne Prydelse, for klog, om jeg saa tør sige, at han bærer sit blotte Navn uden at vil have nogen Karakter, som dog var saare let for ham at erholde efter hans Vilkaar, Fortieneste og patriotiske Virksomhed.

Huus, Marker, Qvæg, Heste, Stald og Møddinger, vise at han er en god Landmand, men hans Anlæg i Haven og Lunden ved Aaen viser end meere, at han har Smag og Kundskab i det Skønne, og kan lempe sig efter Naturen, hvor Konst og Arbejde har gjort gandske betydelige Fremskridt. Jeg mener det Morads langs med Aaen, som jeg i forrige Tider Kiendte for et Uføre, det er nu opfyldt, beplantet med Træer, forskiønnet med adskillige Irgange og Alleer paa kryds og tvers, hvorimellem ere dejlige, jævne Engstykker, endeel Vandfald

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

og Kilder, men især en stor Kilde under nogle store Elletræer, hvori Vandet sees kaagende, sprudlende og idelig opkastende det hvide sand, der drives omkring i Virvler, og gjør en meget forunderlig Bevægelse.

Der og flere Steder ere Hvilebænke, naturlige Lysthuse og mange fortreffelige Promenader under Linde, Granner, Aske og Egetræer, over smaae og større pyntede Broer, og langs med Steengierder ud imod Landevejen. Kun Skade, at alt dette Skiønne ligger saa lavt, at ingen synderlig Udsigt kan have; dog derfor er tildeels nu raadet Bod; der er bygt et højt Lysthuus af Tømmer og Brædder ud ved Aaen paa en forhøjet opfyldt Plads, hvis Konstruktion er giort med megen Smag, og vil koste endeel Penge inden dette Lysthuus gandske bliver færdigt, thi endnu stod det under Arbejde. I Haven er ogsaa et Lysthuus med Altan oven paa, som er en kostbar smagfuld Bygning. Paa denne Højde kan man her med de gode Tubi(?) som have, see temmelig langt bort især mod Sønden. Haven behøver jeg ikke sige videre om, end den er sørget for med samme Opmærksomhed, der viser sig i alt det øvrige, her er Vandspring, Alleer. Træer, Planter, Urter, Blomster og Kanaler, der ledes ind fra den nær tilgrændsende Aa, som slynger sig omkring i mange Krumninger, hvor der fiskes nogle Ørreder og andre Fiske, dog ej i Overflødighed. Her er en prægtig Stivelsefabrik, som har stor Afsætning, men en Vederstyggelig Lugt i Værkstederne og Damp af den præparerede Hvede hindrede mig fra at bese Indretningen og Anstalterne.

Højere oppe ved samme Aa ligger en Kornmølle, med store Hiul og endeel konstige Indretninger til Perle, Grubbe og Sigteværk; Husene ere byggede overmaade nette og gode, man sagde mig det var en Ejendoms Mølle. Neden for i dammen saae jeg en Mængde Steen, alle sorte, brune eller blakkede af en Slags Slim, der hængte paa dem.

Wester Aaby, en stor Bye, der har over 60 Gaarde og Huse, desforuden en anseelig Gaard der kaldes Piile og har været beboet af adelige Familier, Kirken er en Tverbygning som et Kors, har intet udmærkende. Præstegaarden er for det meste istandsat af nærværende Præst, der har smukke Værelser og bekvemme stærke Udhuse.

Der er store holstenske Køer, og en engelsk Tyr, et svært fælt Beest, alle tøjrede i Klever til Knæene, ligeledes var Faarene af en usædvanlig Størrelse, Heste og Sviin fedes, saa alting trives vel og er stort der paa Stedet. Til Præstegaarden er Skov, Underskov, Tørv, Indhegninger med Steengjærder, og meget skjønt Korn, især Hvede. Der er et stort pyntet Duehuus i Gaarden, men Duerne er skadelige for Straataget, dog det samme kan siges om Grenene af Lindetræerne for Vinduerne; men naar Præsten ynder begge Dee, hvad kommer det da mig ved? Bør jeg da raade til deres Afskaffelse? Nej, skulle de Ting bortfiæernes, som jeg ej ynder, fordi jeg mangler fornøden Kundskab om deres Brug og Anvendelse, saa fik jeg vist Fejde med den halve fynske Verden, der ere Elskere af f. Ex. Musik, Kortspil, Lotteri o.s.v., saaledes gaar det i flere Henseender. Vi maa ikke bedømme andres Yndlingsfornøjelser i Sammenligning med vore egne. Et Lysthus havde Præsten bygt i Marken paa en Banke, der er ottekantet, hvorfra have Udsigt til alle Naboejne, til Stranden og mange Øer, ja til Kysterne af Holsteen og Jylland. Meget Flid var der anvendt paa Marken, hvis Afgrøde stod fortreffelig, der var saaet 9 Tdr. Hvede, 2 Tdr. Rug, 20 Tdr. Byg, 8 Tdr. Havre, 2 Tdr. Erter, og kunne overskues alt her fra Lysthuset, hvis Inskription lyder saaledes: Mariahøj, 1797, Fryd Dig ved Livet. Et smukt Enkesæde havde Præsten opbyggt. En nye, særdeles prægtig og stor Skole er bygt af Kammerherre Holst, med Sidebygning til Stald og Lade og de bekvemste Indretninger for Ungdommens Undervisning: Skolelæreren lønnes og skikkelig. Et gammelt Hospital, af lutter runde Marksten 5 Qvarter tyk i Muren staar midt paa Gaden.

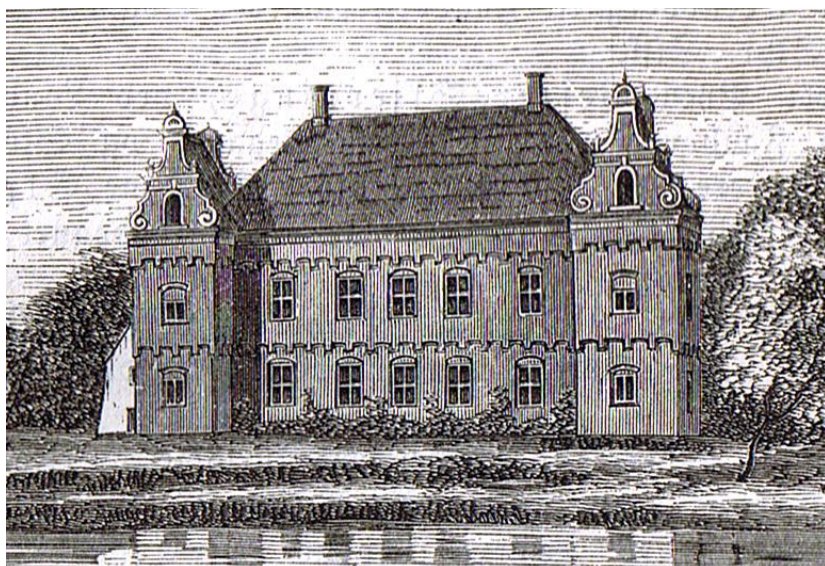
L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

[Præsten i V. Åby må have været Hans Jørgen Amtnentorp, der var præst i V. Åby & a 1784 – 1818.]

Aastrup, Annex til forrige, en lang Bye med smal Gade, høje Gierder om Haverne; hvori mange Træer, Humle og Frugter; Gaardene se godt ud i Bygning, Kirken er stor, Markjordene muldede og frugtbringende.

Strandhuse, ligger ved Sundet imellem Fyen, Drejøre og Ærøre, her seer man Nakkebølle, en Herregaard, der ligger nydelig ved Stranden omcirklet af Skove, og har saa mange Seeværdigheder af Bygninger, Grave, Promenader, Dyrehave, Fiskerie, Kornmarker og Enge. Her i Strandhuse boe nogle Fiskere, Søefolk og Færgeskipper, der sætte Reisende over til Naboeørerne, hvorom man dog maae akkordere, Thi der haves ingen bestemt Taxt. Her byggedes et lident Skib, og Tømmer laae paa Pladsen til flere smaae Fartøjer og Joller. Her staaer en stor Mangfoldighed af Favneved, nogle hundrede lange Stokker Brænde, som nedkøres af hoverigivende Bønder, for herfra at udskibes, og mange Snese Vogne vare i denne Hensigt her forsamlede for at aflæsse.

Nakkebølle 1872

En Skibsbroe er der, som faaer Broepenge af Reisende; til at hæve disse, har Vedkommende sat en gammelagtig Mand der, han passer paa som en Smed at kræve disse Broepenge; og man fristes til at smile naar man betragter hans Equipage, Gebærder og særegne Talemaade: Tænk engang; en lille stumpet Figur, med et stort rødt Hoved, iført en grøn Kasket, en meget kort Frakke af Marmorfarve, lyseblaae Hoser, flettede Pampusser. Gebærderne vare underlige med Bukning og Udskrabning ved hvert Ord, Gniden med Hænderne, og Næsesnydning i den stumpede Frakkeflip. Hans tale bestod af mange Komplimenter: saasom ved hvert andet Ord: deres Ord i Æren – verbaliter at tale, har den Ære at recommandere mig o.s.v. Han fortalte at han var en afsat Skolemester, men anledningen dertil bliver for lang at fortælle og udvikle. Hans Embede iagttog han nu med den yderste Nidkierhed, Gud veed hvordan han har passet sit forrige. Herfra sejlede jeg til Ærøre, men da jeg agter at beskrive alle Øerne under et, vedbliver jeg Rejsetouren videre igjennem Fyen.

[Den afsatte skoleholder, der opkrævede bropenge i Strandhuse, kan være Mads Rasmussen Gynger, der fratrådte sin tjeneste i 1799 og bosatte sig i det nuværende Fjellebroen. Han var søn af gmd. Rasmus Gynger i Gjærup, blev skoleholder i V. Åby 1765. Her skulle han have tilsyn med kirken og kirkegården, med

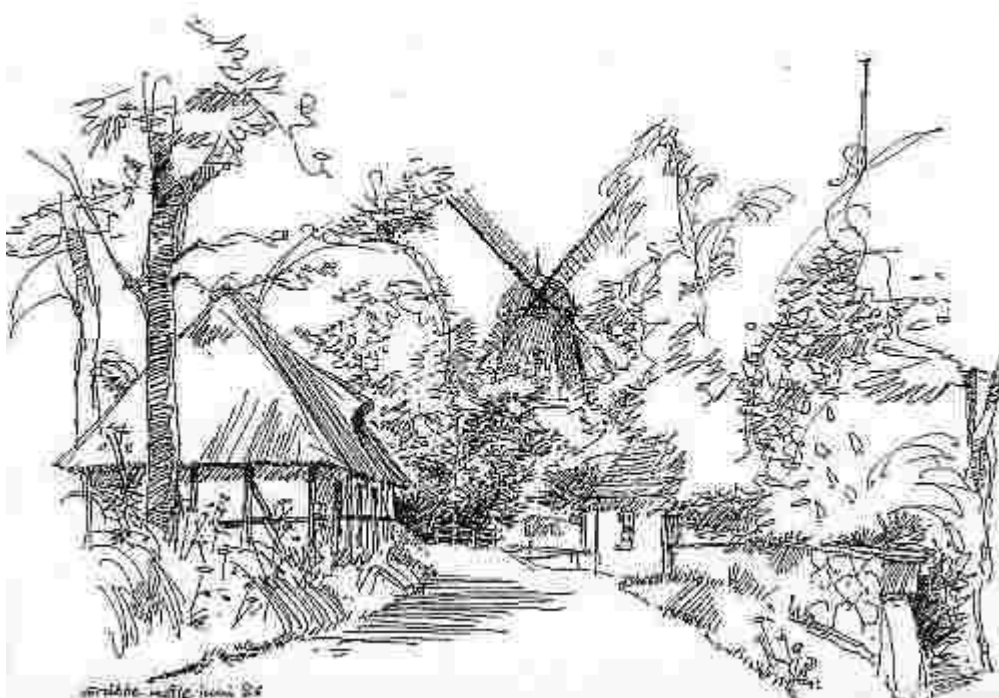
L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

ungdommen o.s.v. Han omkom den 5. okt. 1804, da han på vej til Trolleborg for vild om aftenen og kom ud i en mose på Aby mark. Til arv og deling mellem sine 4 børn efterlod han 24 Rdl.]

Igjennem en slem stenet Gyde, hvor utallige Brændevogne gjorde en Skye af Støv tilbage til Vester Aaby, hvor Præsten kørte med mig i sin Kariol, for at vise mig Naboeegnene. Fordybede i samtale om forrige akademiske Tider, da vi havde mangen en moersom Time med hverandre, forfejlede vi Vejen, kom ind i en stor Skov og endelig til en lang Række af opstablede Favnebrænde. Her aabnedes først vore Øjne, at vi vare vildfarne, vi traskede omkring gennem Buskaser, Dale og Bækker for at finde en Gienvej, men Taage just paa den Tid, foraarsagede at vi ej kunde orientere os, og vidste hverken hvor Øster eller Vester var, altsaa maatte vi et got Stykke af samme Vej igjen tilbage, og endeligen traf en indgravet, nylig anlagt Allee, som førde os til Hammermøllen.

Ilde gik det, og vel var det, thi ved denne Fejlkiørsel kom jeg i Bekiendtskab med en Virtuos i sit Slags, Søren Mathiesen i Hammermøllen. Han er Smed og fabriqverer Leer, Skiereknive, Øxer og andet Værktøj net og godt, han har stor Afsætning paa alt sit Arbeide, da dets indvortes Bonitet trækker mange Liebhaveere til Fabrikken. I Førstningen var han noget tilbageholdende og siær, men ved længere Samtale blev han høflig og meget velvillig til at vise mig alle sine Anstalter. Hele Værket drives ved Vand formedelst en forbiløbende Aae, som han har vidst at henlede til sin Hensigt og Fordeel; saaledes gaae begge Bælgene ved et Vandhjul, ligeledes de større og mindre Hammere, Slibesteene, Poler-Skiven o.s.v. I et Øjeblik kan han, staaende ved Essen, ved at trække paa en Snor, sætte i Gang og atter standse hvilket Vandhjul han vil, og naar ingen af Maskinerne bruges, gaar Vandet en anden Vej bag omkring. Jeg saa polerede Sager, Rageknive, Saxe, og smaae Hammere, som havde en fiin og smuk Glands; hans Fiilebænk, Fiilhuggerie, konstige Kran, og andet Værktøj, fortienet at besees af Sagkyndige.....

Grubbe Mølle (Hammermøllen)

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Han har desuden en Bondegård i Nærheden, hvor Konen er og bestyrer Agerbruget. Siden har han skrevet mig et langt Brev til; jeg maatte beundre ham som Smed, men endnu mere hans smukke Skrivt og gode Stil fortæller Beundring, dog maa jeg sige han har læst endeel, har en Hoben gode Bøger og Landkort, saavel som nogle Tegninger i det mekaniske Fag. Et kort Udtog af hans Brev nedskrives i følgende Linier.

"Min Fader var Bondesmed i Grønnerup, jeg har staaet i Lære som Klejnsmed i Faaborg, rejste siden til Holstein og Hamburg, hvor jeg øvede mig meere i den Tegning, som jeg forhen havde lært, kom tilbage og fæstede et Huus paa Trolleborg Gods, anskaffede mig mange Redskaber, havde god Søgning og Afsætning paa mine Arbejder, byggede endelig den nuværende Fabrik ved Silkens Aae, med Grev Reventlows Tilladelse og Understøttelse, hvoraf jeg betaler aarlig 80 Rdlr. i Leje. At her gøres mange Ting, som ellers maa forskrives Udensrigs fra, kan ses af hosfølgende Avertissementer i Aviserne den 18de Maj 1790 og 19 Dec. 1795, som viser, at den danske Nation ogsaa har Hoved og Hierne, ligesaavel som Fremmede. I Iversens Avis d. 11. Febr. 1796 bekendtgjorte jeg min nye opfundne Hakkelsemaskine, der trækkes af en lille Hest eller Stud, og skærer 6 Skpr. fiin Hakkelse i en Minut. Ved Forsøg har været skaaret i 6 Timer fuldkommen Hakkelse nok til 66 Hestes Foring i 13 Dage. Desuden kunde den skære fire Slags Hakkelse. Tings Vidne herom haves fuldkommen. Udlovedes 100 Rdlr. for den, som inden et halvt Aar derefter, kunde gjøre en i alle Henseender ligesaa fuldkommen Maskine."

Manden er henimod 60 Aar, og seer ikke ud til andet end en simpel Landsbye Smed, men naar man kommer i hans Værksted og i hans Vaaningsstue, erfarer man Konstneren og Geniet.

Grønnerup Skole er smuk, prægtig, vidtløftig opbygget af den for Skolevæsenet saa nidkære Brahetrolleborg Ejer, hvor alle skønne Indretninger haves til at lære Ungdommen, baade i og udenfor Bondestanden, det nødvendige hver især efter deres Bestemmelse. Her vare 52 Lærlinger, hvoraf nogle undervistes i Fransk, Tydsk, Tegning, Musik o.s.v. Her var et lille udvalgt Skolebibliotek. En kiøn Have, Bomskole, Biestader o.s.v.; alting var ordentligt, reenligt og behageligt at beskue.

Grønnerup Skole

Brahetrolleborg Herregaard har tilforn været et Kloster, og allerede bekendt i det 12 Seculum. I de sildigere Tider er den meget istandsat af den Reventlowske Familie. Ved en forbieløbende stor Aae er en anseelig smuk Mølle med konstige Indretninger, desuden ligge der mange større og mindre Bygninger, hvoriblandt Hørfabriken som nu ikke afbenyttes. Bøndergaardene paa Godset ere udflyttede og godt opbyggede, man øjner mange betydelige Jordforbedringer, Plantninger og Rydning baade hos Bønderne, som især paa

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Herregaardens Marker, og alting viser Vinskibelighed, skjønt Jordarten er just ikke meget frugtbar, men megen Skov, skønne Enge og Vildt baade i Dyrehaven og udenfor, saavelsom Overflødhed af Underskov seer man allevegne paa Omegnen.

Trolleborg Kirke er den fjerde Fløj af Herregaarden, med Taarn og Spiir, og meget pyntelig baade ud= og indvendig, har et skjønt Orgel og adskillige kostbare Epitafia. Kirkegaarden er afdeelt i gange med Hækker af Ligustrum og Jasminer, hvor imellem hvile Bøndernes Liig af Sognet. Det er en nydelig Iver, at Levende kan finde behagelige, skyggefulde Promenader blandt de Døde. Herskabets Gravsted er indhegnet med Stakitter under nogle høje Træer, men ingen Liigsteen, ingen Gravminde af marmor, blot en Ramme, der laae plat paa Jorden med Glas for, hvorunder stod en kort Inskription. Hele Kirkegaarden omringes med en Rad af de rankeste, skyggefulde Træer, et majestætisk Syn, der opvække Følelse for den Tænkende, der veed, at vi alle skal blive til Støv - men veed ikke hvor vore Been omsider skal hvile. Enhver Rejsende bør beskue dette Seeværdige, og betragte alt det Siirlige og Skønne baade i Kirken selv og uden for, da Landevejen løber saa tæt forbi, at man kan tælle Minuterne paa Kirkens Uhrskive.

Brahetrolleborg 1900

Bernstorffsminde Seminarium (opr. 1794) Bernstorfs Minde, saaledes kaldes det ved Trolleborg anlagde Skoleholder Seminarium, tæt ved landevejen. Hovedbygningen er 2 Etager med Kielder under, og mange smaa Qvistluger paa Taget, deri ere mangfoldige større og mindre Værelser, hver efter sin Bestemmelse; Læsestuerne ere med Borde, Bænke og 1 sort Tavle paa Væggen; deri ere skønne store Kakkellovne af Christiansfeldts Fajance. Sovesalen er uden Varme stor og luftig; hver har sin Seng, hvori Underdynen er stoppet med Hakkelse og den Øverste med Haar, foruden et grovt Teppe; Senge ere egentlig for Pensionisterne udenfor Bondestanden, hvoraf her ere endeel fra Kiøbenhavn, Norge, Lolland, Jylland, Holsteen og Fyen. Spisestuen er saaledes indrettet, at Maden rækkes fra Kiøkkenet igiennem en lille Luge. Kiøkkenet selv har endeel Beqvemmeligheder, og desuden en nye Opfindelse med Komfyrer og Ovne, for at spare Ildebrændsel. De andre tvende Fløje have en Korsbygning til Siden, hvori ere Værksteder, Materialkamre og Værelser for Eleverne af Bondestanden, der dannes til Skoleholdere. Der ere og anlagte Plantninger, haver, Vænger og en særskilt Bygning til Sygestue; det har kostet store Summer, men Skade, at

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Beliggenheden er ikke valgt godt, thi de høje Bygninger ere udsatte for alle Vinde, den store skovstrækning sønden for Gaarden tager megen Soel og Hede bort de varme Dage om Aaret, men bidrager ogsaa til desto meer Kulde om Vinteren. Paa den Slette hvor Gaarden ligger er ingen behagelig udsigt, da Omegnen dog har saa mange andre herlige Situationer.

Siden 1795 den 1 Juli, da Seminariets Virksomhed begyndte, have allerede været optagne 24 Elever fra forskellige Egne, hvoraf endeel ved anstillede Prøvelser have gjort de heldigste Fremskridt i de Kundskaber der udfordres til duelige Skolelærere. Pensions Anstalten, som nu er udvidet til større Virkekreds, har nu henimod 40 unge Dreng baade af Borger og Adelstanden, enhver betaler Aarlig 120 Rd., hvoraf det halve forskudsvis, og da lærer hans Sprog, Musik, Haandarbejde o.s.v., har Kost, Kammer, Seng, varme, Skrivermaterialer, Vask, Reparation paa Lintøj o.s.v., og er desforuden under Opsyn til at iagttage Orden og Reenlighed. Der sørges ogsaa for Gymnastiske Øvelser, hvorved de unges Kræfter og Behændighed i Legemet udvikles og formeres; og hvo der har Lyst, gives fornøden Anvisning i at snedkre, dreje, fiile, indbinde Bøger o.s.v.. Af Sprog læres der Dansk, Tydsk, Fransk, Latin, Engelsk, ligeledes det brugbare af Tegning, Mathematik, Regning og Skønskriverie.

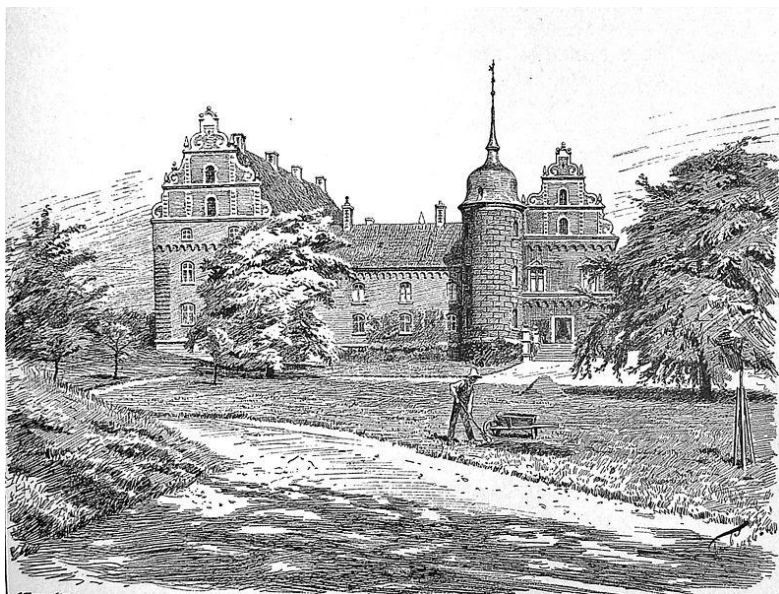
Bernstorfs Minde Seminarium

Flid, Orden og Sædelighed, erfarede jeg overalt, baade blant Seminaristerne og Pensionisterne, saa jeg med Føje ønskede, at alle disse tilsyneladende skønne Anstalter maatte danne duelige og retskafne Borgere for Staten, og at deres Kundskaber maatte blive grundige, dybe og vedholdende, saa de i modnere Alder kunde bygge med Sikkerhed paa den grundvold som her lægges.

Igennem nogle Byer, **Flemming (Fleninge), Gierup (Gærup) og Nyeboe (Nybo)**, forbi nogle enkelte Huse, som for det meste vare godt byggede, igennem nogle stenede Gyder, her kunde man se Herregaarden Arreskov med sine høje Bygninger, Tårn og Spiir, ved den yndig liggende større Søe, som er omcirklet af Skov, Buskase og Boghvede, som ellers er sielden paa denne Egn, endeel gode belte Steengierder, men endnu mange Steen tilbage i Jorden, som tildeels er biergagtig, tildeels Sumper, Moser og Krat. Nu begynder de sandige, skovløse Banker, der vise Spor af fordums Oversvømmelse, da der endnu ere sumpige og sure Moser, med Siv i midten og nogle usle Buskaser af Eller og Tiørne ved Kanterne. Ved et eenligt Huus saae jeg dog høj og storaxet Rug, Manden fortaalte mig, at han havde kørt Mosedynd paa de sandige Agre, ladet det ligge Vinteren over, pløjet det til Boghvede og atter pløjet det til Rug, og tilforn var der næsten ingen Afgrøde derpaa, da han ordentlig giødede det med Møg, jeg raadede ham at forsøg blot Ager, paalagt med guul Leer, som jeg opdagede i Nærheden, og siden behandle til Bygsæd, som han beklagede, ikke ville lykkes for ham, uagtet han havde anvendt og spildt Giødning derpaa.

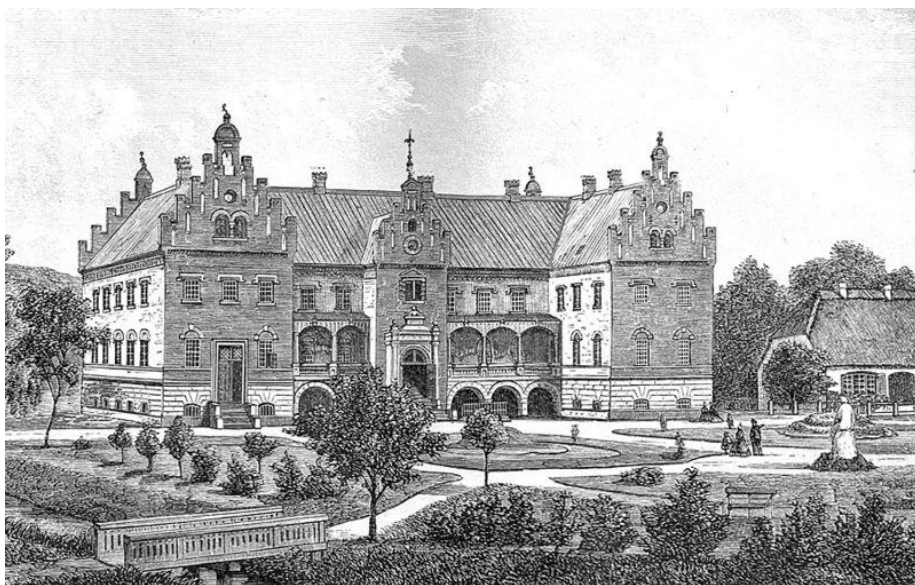
L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Arreskov 1872 - 73

Jo nærmere man kommer til Faaborg, jo sandigere og tungere bliver Vejen, men Udsigten paa Bankerne er fortreffelig ud over Stranden til Alsen og omliggende Egne. Paa højre Haand har man Svanninge, en stor Bye, i hvis Mark er et højt Bjerg, hvorfra man kan se mange Mile, tælle mange Kirker og Gaarde. På venstre Haand ligger Herregaarden Holsteinshuus, med sine nydelige Skove og Dierniske Kirke.

Holsteinshuus (Holstenshus) 1870

Her staaer skikkelig Rug og Boghvede ved Vejen, uagtet den meget sandede og lyngede Jordart, men god og rigtig Behandling bidrager ogsaa en stor Deel til den bedre Afgrøde. Inden man kommer til Faaborg, maa man kiøre megen Omvej formedelst Banker, Moser, Bække og en stor Indsø nær ved Stranden.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Faaborg Kiøbstad har noget ærværdigt hos sig, da man passerer igennem en hvælvet Port, i hvis ene Side Betienterne ved Toldvæsenet have deres Boepæl, de første huse og Gaarde strax ved Porten, smukke og anseelige, men siden hen i Staden blive de lavere og forskielige i Udseende som de fleste andre Smaakiøbstæder, nogle nye og pyntede, andre gamle og affældige. Gaderne ere for det meste brede, jevne og reenlige, Torvet og Raadstuen er ganske skøn, der er 2 Kirker, den ene bruges ikke til nogen Gudstjeneste men ellers til Byens Fornødneheder, derved et Taarn, Spiir og Sejerværk, men ved den anden som egentlig er Byens Sognekirke er intet Taarn, den er meget siirlig og symmetrisk indvendig, deri hænge velgjorte Smaaskibe, forærede af Søefolk, en katolsk Altertavle af konstigt Arbejde og mange Helgenbilleder, med megen Forgyldning. Kirken har et herligt Ekko, når deri tales, og uden at benævne de mange Epitasia og andre Prydelser fortiener den blandt Smaakiøbstedernes Kirker at kaldes smuk. Byen har en prægtig Havn og Skibsbroe dannet ved Naturen og Konsten med stor Fliid og Omkostning, da en indpælet Arm giver et sikkert Leje for Skibene, og endnu hver Aar gjøre de ved Stranden boende Kjøbmænd sig Umage for at forbedre Havnen og Broen. Der laae ogsaa mange tildeels store Skibe. Virksomheden af Mennesker paa Broen var mangfoldig stor.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Faaborg Havn 1875

Der skal være en 16 - 1800 Indvaanere unge og Gamle, Handelen of Søefarten er i megen Flor, der boe endeel Skippere, endeel Kiøbmænd eje selv Fartøjer, som sejle til England, Norge o. s. v. Der ere Kiøbmænd, som ingen Boehandel have, men ere Rehdere, og kun handle en Gros. En af disse har bygt en Vindmølle uden for Byen, der i Størrelse, Indretning, Kostbarhed og megen Søgning overtreffer maaskee nogle i Kiøbenhavn, han har anlagt en Have, som uagtet den sandige Jordart, giver herlig Afgrøde saavel i Træer som i Jordfrugter. Om flere Haver i Byen kan man sige det samme, som dette viser hvad Flid og Bekostning dog kan fremvise paa en ellers ugunstig Jordsmon. Indvaanerne ere venskabelige, tienstagtige og giestfrie, de flestes Phynogonomie haver noget fordelagtigt og indtagende hos sig. Vaandet i Byen selv er tildeels brakt, dog haves en Kilde i Nærheden. Her ere store Pakhuse og Tømmerpladser, adskillige ferme og duelige Professionister, som deres Arbejde bær Vidne om, og de kan passe deres Værksteder, da Agerbruget ikke hindre dem, thi Byen har kun nogle faa Jorde, og Enkelte eje nogle Løkker indhegnede, som ere frugtbringende paa Korn og Kløver. Af Strand og Ferskvands Fiske haves jevnlig det fornødne til Husholdninger. Egenes Bønder tilføre Leventsmidler og Ildebrændsel i Overflødighed, saa Levemaaden just ikke er kostbar. Den betydelige Søefart, endog af fremmede Skibe, er en Næringsgreen for Byen, jeg nævner ikke Brændeviinsbrænderiet, der er Næringsvej næsten for alle Kiøbsteder enten til Fabrikation eller Udsalg. Et Institut for unge Studerende er nylig anlagt, og man siger, at det lykkes meget vel til Vedkommendes Fornøjelse. Promenaderne omkring Byen have just intet Tiltrækkende, thi paa den ene ere Sandbanker, paa den anden grønne Agre uden Skov. Vel er det kiønt nok for en Gang langs Klinten, hvor man har Stranden, og de mange Øer paa højre Haand, (hvorom udførligere siden) men i stærk Hede eller Blæst kan man ikke vel gaee der med nogen Fornøjelse, inde i Byen er Spadseretouren behagelig paa Skibsbroen, naar Vinden staaer fra Landet, og ellers Lystsejladser paa de pyntede Joller i Havnen og til Naboøerne, ere meget moersomme for den der vil hvile sine Been, sidde stille og blot bruge Øjnene.

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Faaborg egnen før 1850

Svedholm, en gammel Herregaard med meget høje Huse, omgivet med Grave, Ladebygningerne ere opsatte af store Markstene uden Hugning, Markerne ere fortrinligen gode, det skal være den første Avlsgaard i Fyen, dog ere Jordene noget sandige, med ved stor Flid forbedrede. Der er kun lidet Skov.

Horne Kirke ligger tæt ved Vejen, jeg kunne ikke komme derind, men udvendig seer den godt ud, har et højt Taarn og Spiir med en forgyldt Stierne, tiener som et Sømærke for Skibene, hele Sognet har samme Navn, fordi den ligger yderst imod Alsen paa en halvøe, der ligner et Horn.

Horne Kirke ca. 1896

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Jordarterne ere blandede, imod Strandkanten er Sand, men længere oppe, Leer og Muld, Afgrøden paa Agrene stod skikkelig. Her kom jeg til en Fodgiænger, som efter lang Samtale pralede af at han forstod den konst at fordrive Rotter og Muus, jeg taug, smilede og tænkte paa den bekiendte Historie, at nemlig en saadan Omløber solgte godtroende Folk forseglede Sedler som skulle fordrive Rotter blot ved at lægge dem i Hullerne. En nysgerrig Kiøber aabnede endelig en af disse Hexesedler og fandt disse Ord: Du Nar! Halt Karzen, so haft du weder Mause noch Razen, - saaledes tænkte jeg gaaer det nok med denne Charlatan, men jeg torde ej yttre min Formodning.

Bøjden, en lille Bye, der er et Færgested, hvor man sætter over fra Fyen til Alsen, men da det blæste noget stærkt, faa opholdte mig for at see Tiden an, tillige endeel andre Rejsende der ogsaa ventede at Wolus skulle jage Stormen i sin Hule, Jeg besaae egnen ved Strandkanten og Rudera af de gamle Skandser, som der i fordums Tid være opkastede. Ved **Dyrekrog** (Dyreborg?) ere nogle Fiskerhuse og Levninger ved Klinten af en større Skandse eller Fæstning, mangfoldige Steen, nogle af underlig Skikkelse, hvoraf jeg vist havde taget en Snees Stykker med, om jeg havde været på Hiemrejsen. Iblandt de Rejsende var et høfligt midaldrende Menneske, som fortalte os mange morsomme Indfald, viste mig sin Stambog, hvori jeg skrev et par Linier, og bad om Tilladelse at indtegne nogle Strofer, som jeg fandt i hans Bog, der behagede mig, maaskee kan de og behage andre, der kiende det fine i Udtrykkene:

A. M. puellarum elegantissima, ach flore venuslatis erepta, Vale, Heu qvanto minus est cum reliqvis verfari tui meminisse. (A. Den piger elegante, blomster, ACH venuflatis tab, ja, ah, med hvad der følger, er mindre qvanto verfari du kan huske.?)

Da Stormen vedblev, og Transporten over Sundet var bobbelt betænkelig for mig, der havde Heste og Vogn, saa besluttede jeg endnu et par Dage at more mig i Fyen, og derefter gaae over Aresund ved Assens, jeg fortsatte Rejsen giennem stenede Veje til en Landsbye ved Stranden, kaldet **Faldsled**, hvor der er en Skibsbroe og Udlosningsplads. Gaardene og Husene ere saa pyntede og skønne, som i en Kiøbstad, man figel og at Indvaanerne staae sig godt, formedelst frugtbare Jorder og Næringsveje af Stranden. Udflugten er fortreffelig og Egnen noget biergagtig.

Da Nyborg Amt strækker sig til denne Egn, hvor Salling herred (?), saa vil jeg her i en Samling tilføje de Anmærkninger jeg deels har erfaret deels faaet opskrevne om adskillige Deelee i dette Amt. De fleste Bøndergaarde staae for 5 til 7 Tdr. hartkorn; nogle faa dyrke Hvede, ellers almindelig Rug, Byg, havre, og hvor Jorden ikke er for sandet og let, da tillige Kløver og Erter. Jorden brækkes enten til Byg eller Rug, bærer 3 Halme og hviler i 3 Aar. Stude tillægges sielden, derimod holder en Bonde 5 til 8 Kiør, hvoraf han sælger ligesaa mange Fierdinger Smør, foruden det der forbruges i Huset. En god Koe koster 20=25 Rdlr., Bondehest 40=50 Rdlr. De fleste Gaarde ere udskiftede, nogle udflyttede; de paa sandige Jorder dyrke meest Rug og Boghvede. Folkeløn er for en Karl 24 til 32 Rdlr., en Pige 10 til 16 Rdlr., Daglejere paa egen Kost 24=28 skl.; nogle Egne give endnu mere, Bonden betaler vel ikke saa meget i Penge, men saa giver han Folkene tillige Klæder o.s.v. Røgtobak bruges for en Deel, ved Søestederne derimod Skraatobak og Konerne det kiære Kaffe; Brændeviin bruges meget, men saare faa ere beskiænkede. Betlere ere der allevegne en Deel af, især ved Kroerne og Færgestederne, som omringe de Rejsende. Af Indhegninger haves alle Slags, Steengjerder, levende Hegn, Jorddiger, Grøvter, Riis og Tiørnegjærder, og det er meget godt giort. Staldforing bruges ikke uden i det mindre hos enkelte smaa Familier, de fleste tøjre Qvæg og Heste, nogle lade dem løse i Løkker, især hvor Kløver ikke haves. Deres Plove, Vogne og Kiøretøj ere lette og nette, deres Heste raske og ved god huld, men Faarene ere paa nogle Steder kun smaa og striduldede. Ildebrændsel

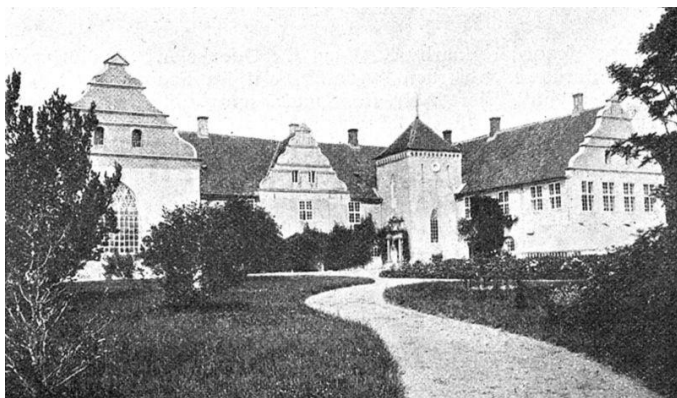
L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

haves ingen Mangel paa. Der ere mange vittige og kyndige Professionister blandt Bondestanden. Hjemmegjort Tøj af alle Slags forarbejdes særdeles smukt og til billige Priser. Deres Klædedragt er kiøn og Træskoene især pene. Tjenestefolkene ere vanskelige; jeg hidsætter hvad Minerva har sagt i Maj 1800: "Tjenestefolkene i nogle Egne af Fyen besidde Selvraadighed og Uvillighed, de vrage Maden, især ere Huusmænds Børn de slemmeste. Erter og i Særdeleshed Grød er deres kiæreste Føde, Flesk er paa mange Steder deres eeneste og kiæreste Suul. Der ere mange Kroer; Vi have ret gode Love imod Kroehold og Drukkenskab, men naar disse nu ikke adlydes og overholdes, hvad da ? og dette er just Tilfældet."

Nyborg Amt er det frugtbareste i hele Fyen, har de største Skove og betydeligste Fiskerie, Jordarten er og for det meste God og mindst sandet; Humle og Bier findes der ikke saa meget af, som paa andre Egne. Hoveriet er bestemt, og man hører sielden misfornøjede Bønder; de ere ikke for nogen Stridighed, men er velvillige, dog - der kan findes brodne kar i alle Lande.

Forbi Steensgaard Herregaard, som er gammel, igjennem Woldtofte, Jordløse og Flemløse, der alle have meget smukke Børndergaarde, maadelige Huse, jevne brede Gader, mange undhegnede tildeels lige, tildeels bugtede Gyder, der er en herlig Kornegn paa de fleste Steder, saavel som Kløver og Skiønt Qvæg, hvis store Yvre vidnede om deres Melkning, Vejende vare gode. Hvede saae jeg ikke, men fortreffelig Rug, Byernes Beskaffenhed vidne om Velstand. Haverne vare godt dyrkede, deri Humle og Biestader samt skiønne Kiøkkenurter. Iblant disse Byer er Woldtofte den største, og bestaar vist af en 40 - 50 Gårde og Huse, **Haarbye** hvor der er en Kroe og billig Beværtning, ere Huse og Gaarde ikke af saa god Udseende, de er Jorden meer Ler og mergelagtig. I Kroen saae jeg et meget smukt Stueuhr, som gandske kontrasterede imod det øvrige Boehave, mange Bønder sadde der i Skienkestuen og snakkede, men meget af deres Sprog forstod jeg ikke, da Dialekten her er langt anderledes end paa Østerkandten af Landet, ej heller var deres Klædedragt saa pen og pyntelig. Kirkerne i disse Byer have ikke noget Udmærkende hos sig, Egnen har kun lidet Skov. Her i Nærheden ligger **Herregaarden Løjsmose**, hvis prægtige gothiske Bygninger med Taaarne give den et ærværdigt Udseende, den skal være anlagt af Peder Oxe, omkring Gaarden ere vidtløftige Alleer, Haver og frugtbare Marker, alt beliggende paa en Odde ned imod Stranden. Paa den anden Side af Vejen ligger **Herregaarden Damsboe**, af gammel Bygning, men dog en fordeelsagtig Ejendom i flere Henseender, desforuden andre eenlige Gaarde og Landsbyer, som jeg ikke besaae eller fik Navnene at vide paa.

Løjsmose (Løgismose) Gods ca. 1900

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Damsboe Herregård ca. 1900

Det var om aftenen i Skumringen at jeg mødte en Vogn, hvis kusk raabte af fuld Hals: Kør af Vejen! Gud veed, at Gyden var bred nok for os begge, men min Vogn holdt stille, da jeg just var staaet af, jeg gik hen til den larmende Fyr, for at ville tale mig til Rette, og da han hørte jeg var fra Sjælland, og paa Tilspørgsel fik nogen Oplysning om Dagen den 2. April, bleve vi meget gode Venner. saa bister han endog syntes i Førstsningen, han viste mig venskabeligen Vej, som jeg spurgte om, og vor Strid blev tilendebragt ligesaa hurtigt og raskt som en Bonde kører ind i sin Gaard efter en lang Udrejse, jeg spurgte om det var hans Kone som han kørte for, thi jeg mærkede nok paa heele Æquipagen at han just ej var en ganske simpel Bonde, Nej, svarede han, men maaskee hun kan blive, hun holder Huus for mig. Men disse Huusholderske hos Unge Karle eller Enkemænd er saa noget eget, hos nogle gaaer det som Digteren siger: Ukiendt med Hymnens Larm. de glide Vanen hen i Amors Karm, men ved denne Samtale, blev det virkelig Aften, det blev mørkere i den skumle Gyde, og da vi igen begyndte at køre, malede Skrækken blodige Spøgelser i min Kudskes Indbildning, hver Steen, gammel Piil eller kroget Green var en Riske, Ellekonge, Varulv og deslige, han sad i Angestens Sveed, og lod Hestene trave af alle Kræfter, indtil vi endelig kom ud i en friere Kreds, hvor Natten vel omgav os, men ingen saadanne dunkle Gienstande, jeg drev Giek med hans Frygt, og vred blev han, fordi jeg var saa vantroende, men dette ene var dog hans Trøst, at jeg som geistlig Mand endelig dog måtte have nogen Magt over Hans derne, thi i andel Fald havde han sluppet Tømmen, nedknælet og læst hvad han kunde erindre af den Bedendes Kiæde.

Søebye, en lille Bye ved Thyle Kroe. Gaardene ere skikkelig byggede. Markjorderne ere ikke slette, naar tilbørlig Dyrkning anvendes. Præstegaarden er gammel, endnu som den var for 25 Aar siden, thi her har jeg havt mange glade Dage i min Ungdom, naar jeg i Ferierne fra Odense Skole besøgte Præsten og hans Familie, jeg gienkiender derfor forskellige Egne og Steder i Nabolaget. Et smukt Enkesæde er her for Præstekoner, men intet Jord er tillagt. Degneboligen er nyeligopbyggt, høje Værelser, en køkken, Kiælder og Kammere neden under, er nydelig og pen indrettet med en hvælvet Steentrappe midt for Huset, Qvistværelser endog ovenpaa, Udhusene ere nye og beqcemt indrettet, saa denne Boepæl udmærker sig frem for de fleste andre Degnegaarde i Smukhed, Orden og Kostbarhed, Jorden dertil, ligger noget ude fra Byen, men er saare vel dyrket baade i Henseende til Korn og Kløver. Degnen er en fermdrivtig Mand, der besidder mange Kundskaber, Skade, at han er sat paa den urette Hylde, han var vist duelig til noget andet end det han er, men endog i hans nærværende Fag virker han til megen Nytte. Hans Broder er hos ham, er en Kunstner og fortjener sit Brød anstædigen, med at dreje, støbe, slide, fiile, lodde, sprengte Steen, male, lakere o. s. v. Noget af Hans Arbejde i Horn, Mesing og Sølv saae jeg og maae tilstaae, at det var smukt og godt, han har for det meste og lært sig selv, og har et ret opfinderisk Genie.

Det er Skik og Sædvane i dette og andre paagrændsende Sogne, at der ved St. Hansdags Tider noget før eller efter holdes en saakaldet Sædeprædiken, for at takke Gud for Jordens Afgrøde, ved denne lejlighed møde alle Bønder og deres Koner i Kirken, og efter Gudstienesten fremlægge paa et Bord i Vaabenhuset

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

hver et Brød og en Ost, deraf tager Præsten det halve, det øvrige deeles til Degnen og Sognets Fattige. Denne Offring af Brød og Ost anstaaer mig ikke, jeg synes det har noget hos sig som nedværdiger Religions Læreren, Almuen kunde jo give ham Belønning paa en anden Maade eller anden Tid, end just i Kirken, hvor han skal tage dobbelt imod de trængende Almissemønstre, atter noget Stødende og Ubehageligt, men Takkefesten selv billiger jeg fuldkommen, da der er Æmne nok for en Præst, der kan, vil og tør sige Almuen, hvor meget den skylder Forsynet, hvorledes dens Arbejdsomhed skal vorde lykkelig, og Midlerne til den sande dyristelige Hæder iblandt Agerdyrkere med videre. Saadan en Sædeprædiken bivaanede jeg i Søbye, Kirke, som var fuld af pyntede Mænd og Koner, deres Vogne holdte uden for paa Gaden med Kurve tilpassede af Brød og Oste. Præsten, en ung Mand, læste den udvalgte Text Jerem. 5.: Løber omkring i Gaderne o. s. v., et langt Stykke hen i Kapitelet. Han taledede højt og med en stærk Tone. Da jeg havde hørt derpaa en halv Time, kunde jeg ikke tøvde længere formedelst min Rejses Bestemmelse, og følgelig ikke oppebiede Slutningen af Gudstienesten i den Anledning. Psalmerne vare godt valgte of Sangen rørende højtidelig. Kirken har intet udmærkende hos sig.

Her i Sognet ligger en gammel Herregaard Skovgaard, af simpel Bygning, hvor jeg i min Ungdom har slaet mangan en Spøg af med de vakre Børn, hvis Forældre der boede, en af Døtrene er gift der paa Stedet, men jeg fik ikke Lejlighed at gjøre Besøg der. Beliggenheden og Situationen er kiønnere end Gaarden.

Søby Kirke

Landevejen herfra til Assens er bred, stenet og noget biergagtig, paa sine Steder ordentlig belagt med Steenbroe, formedelst den lerede Bund, hvor det er umuligt at komme igiennem om Vinteren, dersom denne Broe ikke var anlagt, Paa begge Sider af Vejen seer man Moser, suure Enge, Banker, mange store og små Stene, hedenske Begravelser. Egnen er tildeels Skovløs, Jorden er leret og kunde blive god ved Dyrkning og Vands Afledning, samt Rydning. Nogle Agre bære mange Tidsler og Rødskrepper, dog er nogle Steder ret godt Korn, som børre være i saadan Jordart, men de mange gule Urter i Agrene kunde dog fordrives. Man seer mange skønne Stengierder, flere burde sees, hvor der ere saa mange Materialer til deres Opsætning, endeel Steengierder ere med en høj Bedækning af Jord for oven. Her ere smukke

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

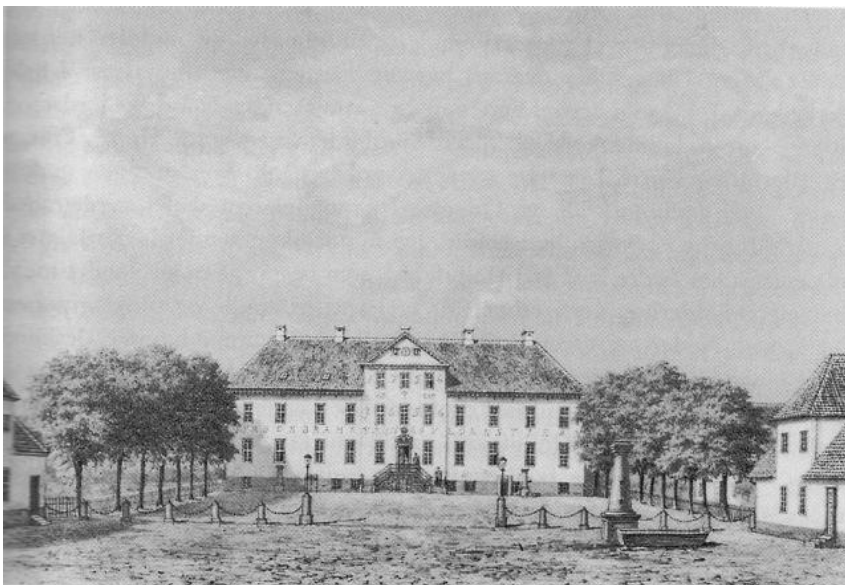
Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Ledstolper af udslagte firkantede Steen, adskillige Stykker Jord med Hvede og herlig Byg, som viser hvad denne Jordart kan frembringe ved retscaffen Agerdyrknings Flid.

Paa denne Egn seer man Herregården Friderichsgave og Brahesborg, Landsbyen Sønderbye og Kiærum, hvis Kirke ligger meget højt: Steder, som jeg ofte besøgte, men fik ikke Lejlighed til denne Gang efter mit Ønske atter at besøge.

Friderichsgave (Hagenskov) Herregaard

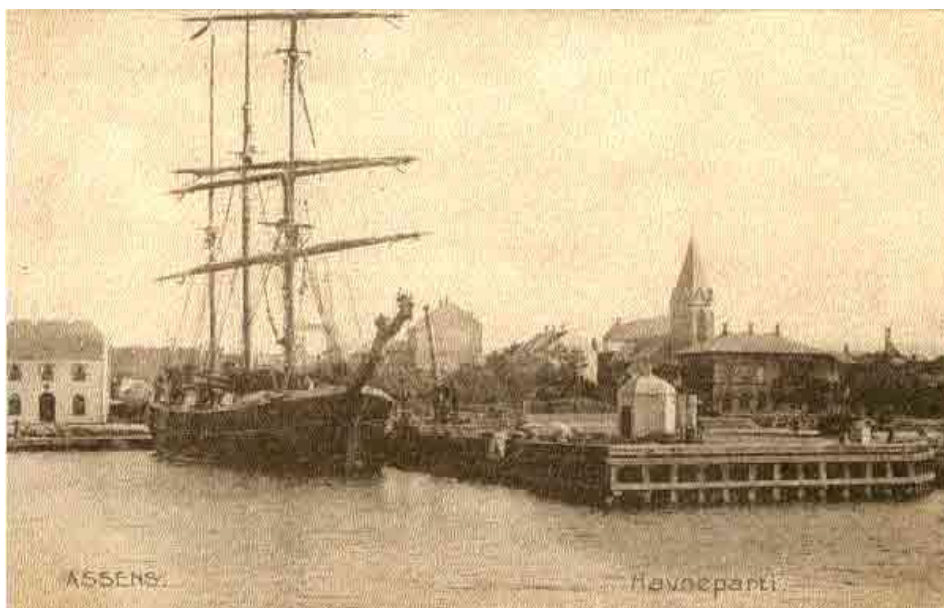

Brahesborg Herregaard ca. 1850

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Assens, en gammel Bye, med brede, bugtede tildeels jevne Gader, hvor der stode mange Kummer ved Dørene med Vand. Nogle Huse og Gaarde ere pyntede og smukke, deriblandt et Par udspækkede med Glas. Ved Stranden er en anseelig stor Gaard, bag ved er et højt, sirligt Lysthus med en vejende Flag, en svær Kanon og adskillige Store Stabler med Ege og Fyrretømmer. I Byens murede, hvælvede, ærværdige Søeport hænge forskellige Tavler, hvorpaa ere skrevne og malede Taxter for Færgeløbet, Reskripter og Bekiendtgørelser, Søefarten og Rejsende betreffede. Skibsbroen er lang og gaar nu ved senere Tilbygning ud i Dybet, saa større skibe kan lægge til, her laae for nærværende Tid 14 Skibe ved Bolværket, losede og ladede adskillige Vahre, nogle af dem hørte hiemme i Assens paa 10 - 20 Com. Læster.

Kirken er anseelig høj med et smukt Spiir, og nye forgyldt Uhrskive paa Taarnet, indvendig var jeg ikke, bag ved Kirken ere endeel smaa Stræder og en Søe med en Stampemølle, desforuden ere der 2 andre Møller til Korn og Gryn. Der skal være næsten 300 Indvaanere, men hvor mange Unge og Gamle i alt, fik jeg ej at vide, Professionister haves næsten af alle Slags og især 19 Skomagere. Byen har betydelige Markjorde, 177 Tdr. Hartkorn, hvor Afgrøden, saavidt min Promenade strakte sig, stod meget godt, mange skønne Havre ere her. Situationen er malerisk og skøn fra endeel Lysthuse. Efter al sansynlighed har Byen været omringet med Grave og Volde, hvoraf nu kun nogle Spor og Rudera.

Assens

L. M. Wedels Indenlandske Reise 1799 - 1801 udgivet 1803

Første del udrejse Præstø til Assens Fyn

Giestgivergaarden er stor og godt indrettet, hvor man meget vel for taalelig Betaling. Jeg måtte til Toldkammeret erlægge omtrent 5 Rdlr. for mine Heste, som jeg faaer igien paa Tilbageturen enten her eller ved et andet Toldsted paa Grænserne.

I Selskab med andre Rejsende gik jeg om Bord paa en aaben Smakke, hvori Vognen hidses, men Hestene spadserer selv igiennem en Dør paa Siden, som derefter fast surres. Vinden var imod og det kulede ikke lidet, saa vi maatte krydse heel ofte. En af Passasererne snakkede meget om hans mange Søreiser, om han Philosophie til at finde sig i alle mødende Tilfælde, men da en af Skibsfolkene hændelsesviis sagde os, at denne Smakke var den samme som kandrede for kort siden med Frue Levezau, hvorved hun og begge hendes Sønner druknede, saa løftede denne Tale Philosophens Mandhaftighed af sine Hængsler, Hans stilling var kiækkere end hans Giels Følelse, som hvilede tydelig paa hans blege Aasyn, da just en stærk Søe styrtede ind over Relingen af Skibet, han ville dog vise sig rigtig, trak undertiden paa Smilebaandet naar vi andre gysede ved Vejret, men han følede ikke mere derved, end naar der trækkes paa et Rullegardin. Men overalt var her ingen Farligheder, Skibsfolkene vare flinke og paapassende, det eneste Ubehagelige var, at Rejsen varede saa længe ved de mange Krydsninger. Vi havde ikke beredt os paa Madkurve eller nogen Fortæring ved denne sandsynlige korte Overfart, men vi maatte stille vor Appetit med hvad der var om Borde, vi spiste, drak og drak Skaaler, Kongens, vore Venners, Skiærtorsdags Heltens, og ved Vehiculum af saadanne Skaaler bliver en slet Viin drikkelig, Søen tærer, siger Ordsproget, Vi erfarede dette her, thi da Sejlladsen varede saa længe, bleve vi hunrige meer end een Gang. Situationen midt paa Sundet var herlig: Assens viiste sig i al sin Pragt, ja i lang meer, end den virkelig indeholder, alle de mange Øer paa begge Sider nærmede vi os ved de idelige Krydsninger: Bogø, Ægholm, Bastholm, Aarøe o. a. fl. hvorpaa vi kunde see Gaarde, Huse, Enge og frugtbare Agre. Paa den yderste Pynt af Bogø er en Vippefyr, der brænder bestandig om Natten blot ved den haarde Tørv, kaldet Klyne, som Gen. Postamtet har foranstaltet. Vi kunde bestandig see den høje Barløse Kirke i Fyen, og desforuden Kyster, Skove og Kirker i Holsten. Disse aabne Smakker ere ubehagelige baade i Regn og stærk Søegang især for Hestene, som bliver vaade, ja endog for Mennesker, thi i den lille Kahytte kan ikke rummes mange, Luften er desuden beklumret, og i Selskab med Heste og Vogn i Smakken selv, maatte man passe paa, hvo som staar, see vel til at han ikke falder, naar der krydses eller Slingringer indtreffe, desuden, aldrig kan man befinde sig vel ved saa drøj en Portion Ørkesløshed i nogle Timer, derfor da jeg endelig satte Fod paa Hostens Grund, føle jeg at Glædens Haab er ikke mindre riig paa Fornøjelser end Opfyldelsen selv, thi jeg glædede mig over, at denne krydsning skulle føre os til Landet, men saaledes gik det med den følgende og flere, indtil vi omsider naede Skibsbroen. Adskillige Skibe krydse, men de havde for endeel Side Vind, og de smaa Fiskerbaade der hoppede snart ovenpaa, snart skiultes af de høje Bølger skulle ikke kunde troes at være saa uden for den som selv har været Øjevidne dertil.

Raadhuset Assens